

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Role seniora v rodině 21. století

Diplomová práce

Vedoucí práce **2009**
Doc. MUDr. Vladimír Vurm, CSc.

Autor práce
Bc. Lenka Hofbauerová

Abstrakt

Rodina představuje pro každého člověka bez rozdílu věku zázemí a jistotu. Ve stáří znamená dobře fungující rodina záruku pomoci psychické, fyzické i hmotné. Rodina navíc rozvíjí aktivity seniorů, poskytuje jim celou řadu možností a tím také posiluje jejich roli i ve společnosti. Jedním z negativních společenských rysů je vnímání starší generace jako nepotřebné a nesamostatné komunity. Určitým způsobem se toto pro seniory negativní společenské klima může promítat do role, kterou v rodině mají.

Teoretická část práce se zabývá stářím a jeho rozdělením, negativním chováním vůči seniorům, rodinou jako institucí a rolí seniorů v rodině. Respondenty byli senioři a členové jejich rodin.

Práce byla realizována formou kvalitativně kvantitativního sběru dat. V rámci kvalitativní části měla za úkol zjistit, jak charakterizují senioři svoji roli v rodině a zda jsou s ní spokojeni. Cílem kvantitativního výzkumu bylo zjistit, zda se shodují názory ostatních členů rodiny s názory seniorů v otázkách role seniorů v rodině. Obou cílů bylo dosaženo.

Závěry výzkumu reflektují, jak senioři vnímají svoji roli v rodině a jak je jejich role vnímána ostatními členy rodiny. Mohou tak napomoci zdravotně sociálním pracovníkům, a nejen jim, pochopit důležitost a význam rodinného zázemí a naučit je, jak posilovat a pozitivně ovlivňovat roli seniorů v rodině.

Abstract

The family constitutes the background and security for everyone regardless of their age. At old age, the well-functioning family means security of psychical, physical and material aid. Moreover, the family develops activities of seniors, provides them with a number of opportunities and thus also strengthens their role in the society. One of negative social features is perception of the old generation as a useless and depending community. This social climate, negative for seniors, may be reflected somehow in the role held by them in the family.

The theoretical part of the thesis addresses old age and its division, negative behaviour to seniors, a family as an institution and the role of seniors in a family. The respondents were seniors and their family members.

The research was implemented in the form of the qualitatively quantitative data collection. The aim of the qualitative part was to ascertain how seniors characterize their role in the family and whether they are satisfied therewith. The objective of the quantitative research was to ascertain whether opinions of the other family members correspond to the opinions of seniors as far as the role of seniors in the family is concerned. Both objectives have been achieved.

The research conclusions reflect how seniors perceive their role in the family and how their role is perceived by the other family members. Thus the conclusions may help workers providing health and social services and other persons understand importance and significance of the family background and teach them how to strengthen and positively influence the role of seniors in the family.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum 25. května 2009

.....

podpis

Poděkování:

Děkuji za cenné rady vedoucímu své práce, panu docentu Vladimíru Vurmovi.

Obsah

Úvod.....	6
1. Současný stav.....	7
1.1 Fenomén zvaný stáří	7
1.2 Stáří a jeho rozdělení	8
1.2.1 Kalendářní stáří	9
1.2.2 Biologické stáří	9
1.2.3 Psychické stáří	11
1.2.4 Sociální stáří	12
1.3 Reakce na stáří	13
1.3.1 Člověk a jeho postoj ke stáří	13
1.3.2 Adaptace ve stáří.....	15
1.3.3 Optimální adaptace seniorů.....	16
1.3.4 Aktivní stárnutí	17
1.3.5 Autonomie ve stáří	18
1.4 Ageismus a násilí	20
1.4.1 Ageismus – věková diskriminace.....	20
1.4.2 Násilí páchané na seniorech	21
1.4.3 Senioři ohrožení násilím	22
1.4.4 Legislativa	23
1.5 Stárnutí a současná společnost.....	24
1.5.1 Minulost a současnost.....	24
1.5.2 Pozice seniorů ve společnosti	25
1.5.3 Budoucí obraz stárnutí.....	26
1.5.4 Důsledky stárnutí společnosti	27
1.6 Rodina.....	30
1.6.1 Rodinné soužití v minulosti	30
1.6.2 Rodina v jednotlivých etapách historie	32
1.6.3 Současná rodina.....	33

1.6.4	<i>Postavení a role v rodině</i>	34
1.6.5	<i>Role seniora v rodině</i>	35
2.	Cíl práce a výzkumné otázky	37
2.1	Kvalitativní výzkum	37
2.1.1	<i>Cíl práce</i>	37
2.1.2	<i>Hlavní výzkumná otázka</i>	37
2.1.3	<i>Dílčí výzkumné otázky</i>	37
2.2	Kvantitativní výzkum	38
2.2.1	<i>Cíl práce</i>	38
2.2.2	<i>Hypotéza</i>	38
3.	Metodika práce	39
3.1	Výzkumná metoda	39
3.2	Charakteristika zkoumaného souboru	40
3.3	Zpracování získaných dat	40
4.	Výsledky	41
4.1	Rodina 1	41
4.2	Rodina 2	47
4.3	Rodina 3	52
4.4	Rodina 4	56
4.5	Rodina 5	60
4.6	Rodina 6	66
4.7	Rodina 7	70
5.	Diskuse	74
6.	Závěr	85
7.	Seznam použitých zdrojů	86
8.	Klíčová slova	92
9.	Přílohy	93
9.1	Seznam příloh	93

„ Ve stáří nemůže být člověk repetent! Já mám už karty v rukou, vím, co jsem dostala do hry, co se mi podařilo vyložit, uhrát, sehrát či získat. Nové karty nedostanu, eso si nevytáhnu, na další rundu tu už nebudu, takže musím hrát s tím, co mám v ruce. Musím hrát proto co nejlépe...“
(Jiřina Šiklová)

Úvod

Mezi základní demografické charakteristiky české populace patří trvale klesající porodnost a snižující se úmrtnost, prodlužování střední délky života a zvyšování absolutního počtu starých lidí i jejich procentuálního zastoupení v populaci. Naposledy zmiňovaný trend bude v České republice i ve světě dále pokračovat. (41)

Cílem současného člověka je úplná soběstačnost. K tomuto ideálu je člověk do jisté míry nucený i okolnostmi dnešního života. Ve stáří však soběstačnost klesá a stoupá potřeba cizí pomoci. Společnost se často domnívá, že stará populace je „příživníkem“. Nechtěně se tak připravují podmínky pro generační střet. Pokud se v zákonných systémech na základě spoluúčasti upřednostňuje regulování zájmů ve prospěch silnějších, demokracie se v takovéto společnosti lehce stává prázdným slovem. Úkolem každého z nás je a bude vytvořit si vlastní model aktivního stárnutí, dokázat přijímat a správně vybírat pro sebe užitečné nové informace, tvořivě pracovat a kvalitně odpočívat. Učit se způsobu života, který přináší radost, i přes změny, které nás ve stáří mohou doprovázet. Protože stárnutí nám může nahánět strach, protože stárnutí se v dnešní době prezentuje jako ekonomické a společenské břemeno a problémy s ním se chápou příliš často výhradně z finančního nebo lékařského hlediska. Protože mnoho starých lidí potřebuje v každodenním životě pomoc. Protože starost o opotřebovaná těla se stala přednější než akt sociální péče. Chceme-li do této oblasti zavést něco nového, musíme především změnit svůj názor na poslední etapu lidského života, osvojit si realistický, pozitivní a humanistický pohled, založený na hlubokém respektování každého jedince, jemuž chceme pomoci v jeho pokročilém věku. (32, 3)

1. Současný stav

1.1 Fenomén zvaný stáří

Stáří a stárnutí jedinců jsou bezpochyby fenomény, které zaujímaly významné místo ve společnosti již v dobách dávno minulých. (Je pravda, že v nejrozumnějších obdobích minulosti byl tento fenomén sice různě intenzivně akcentován, ale vždy spíše ve spojení s úctou ke stáří, se zájmem o zkušenosti starých lidí a možno snad říci i s vnímáním, že být starý a dosáhnout vyššího a vysokého věku je spíše záviděníhodným privilegiem.) Slova jako stárnout, starý nebo stáří nemají vždycky stejný význam. Záleží na době -před 200 lety lidé doufali, že se dožijí 25 let, dnes se muži dožívají věku kolem 74 a ženy kolem 82 let. Začátkem 20. století nabrala otázka stárnutí nového rozměru, neboť začala nově přesahovat z úrovně individuální na úroveň celospolečenskou. V důsledku zlepšování některých společenských podmínek (např. lékařské péče, životního stylu, hygieny, životní úrovně atd.), jež bylo nastartováno již zhruba na počátku 19. století, dochází k odsouvání úmrtí do vyšších věků, a lidé tak žijí déle.(2)

Podle výsledků demografických prognóz z roku 2004 lze očekávat, že v roce 2010 bude žít ve věku nad 60 let v České republice 2,3 milionu osob a jejich podíl v populaci se zvýší z dnešních 19 % na 23 %. I v dalších letech by stárnutí populace mělo podstatně narůstat: v roce 2030 se v ČR očekávají už téměř 3 miliony osob starších 60 let, kteří budou tvořit až třetinu celé populace. Podíl osob nad 65 let se do roku 2030 zvýší z dnešních 14 % na 23 % (což v absolutních číslech představuje více než 2,3 milionu osob oproti dnešnímu 1,4 milionu). Česká republika se tak z hlediska úrovně stárnutí zařadí na jedno z předních míst v Evropě. (33)

Každá společnost si vytvářela specifické pojetí stáří, od něhož bylo pak odvíjeno také konkrétní sebepojetí starých lidí. Ti se pak v důsledku celospolečenské atmosféry buď cítili skvěle, v souladu s převážně kladným pojetím stáří, nebo uboze a odloženě, v souvislosti s převažujícím negativistickým pojetím. Jedním z negativních společenských rysů je vnímání starší generace jako nepotřebné a nesamostatné komunity.(8)

Čím více převažuje ve společnosti pocit, že starý člověk neuhradí dostatečným způsobem náklady, tedy že dostatečně nezaplatil za zisk dlouhého života, tím silnější je morální, ekonomický a nakonec i právní tlak, ústící ve známou a logicky vyplývající otázku, kdo vlastně má zaplatit za tu poslední a nejdražší část života. Pokud není stárnutí v zájmu společnosti, není v jejím zájmu ani prodloužení délky života.(35)

1.2 Stáří a jeho rozdělení

Stáří je označení pozdních fází ontogeneze, přirozeného průběhu života. Jde o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických, probíhajících druhově specifickou rychlostí s výraznou interindividuální variabilitou a vedoucích k typickému obrazu označovanému jako stařecký fenotyp. Ten je modifikován vlivy prostředí, zdravotním stavem, životním stylem, vlivy sociálně ekonomickými a psychickými včetně aspirace, sebehodnocení, adaptace a přijetí určité role. (14)

Někdy se pro činitele, ovlivňující proces stárnutí, používá název gerontogeneze. Na to, kdy stáří nastává, se názory různí. Věk je jednou ze základních charakteristik člověka, a ačkoliv každý individuálně stárne, z hlediska chronologického stárneme všichni stejně. Každý věk je spojen s jinými rolemi a vztahují se k němu odlišná očekávání (normy). Tyto kolekce norem představují pravidla pro chování vázané na určitý věk. Věkové normy definují jak chování vhodné věku, tak každodenní činnosti a časování a následnost významných životních událostí, tj. časování tranzic mezi sociálními rolemi. Vedle pohlaví se věk stal základním a univerzálním základem pro rozdělování rolí, což je proces determinovaný sociálním prostředím, ustavovaný v procesu socializace. Skrze své působení v rolích slouží věkové normy k ukotvení a strukturaci životů. (30, 42)

1.2.1 Kalendářní stáří

Kalendářní stáří je jednoznačně vymežitelné, ale nepostihuje zcela individuální rozdíly. Nejčastěji se vyjadřuje jako počet let dožitých daným jedincem. Věková hranice se posouvá, neboť se prodlužuje očekávaná doba dožití a průběžně se zlepšuje zdravotní a funkční stav nově stárnoucích generací. V současné době je za počátek stáří vesměs považován věk 65 let a o vlastním stáří se hovoří od věku 75 let, který se jeví jako uzlový ontogenetický bod.(14)

Kalendářní stáří se zpravidla člení: 65- 74 let- mladí senioři, 75- 84 let- staří senioři, 85 a více let- velmi staří senioři. Právě období mladých seniorů je významným životním zvratem v životě člověka, protože končí profesní kariéra a člověk odchází z aktivního pracovního života do penze. Problematika penzionování je zaměřena na hledání sama sebe ve volném čase, na hledání nových podnětů k vlastní seberealizaci a na odhalování nových pohledů na vztah s životním partnerem, protože oba partneři zůstávají spolu v domácím prostředí a učí se znovu komunikovat a žít ve dvou. U starých seniorů je středem zájmu problematika adaptace, kdy je výrazně snížena tolerance organismu vůči změnám a zátěži. V tomto období dost často dochází ke ztrátě životního partnera. Novým fenoménem této etapy v životě člověka je vyšší úmrtnost v mužské populaci a vysoké procento ovdovělých žen. (27)

1.2.2 Biologické stáří

Souvisí s pojmem biologický věk, kterého se užívá k označení celkového stavu lidského organismu. V užším slova smyslu se tímto pojmem označují veškeré vývojové změny organismu člověka probíhající na organické úrovni. Primárně přináší změny struktury (morfologie) a následně změny funkcí (zpomalování a úbytek). Nejnápadnější pro okolí jsou vnější, zevní projevy stárnutí. Doposud se vědcům nepodařilo exaktně vymežit biologický věk ani definovat markery, které je charakterizují. Za poznatky o biologickém stárnutí, které mají praktický význam, se považuje omezení rezerv a to zpomalení a oslabení většiny regulačních funkcí, snížení adaptačních schopností a odolnosti k zátěžím. Dále pak změna imunitních mechanismů, zvláště pak pokles

imunity, změněná citlivost receptorů, zpomalení psychomotorického tempa a vedení vzruchů. Zhoršené vnímání tzv. zevními smysly (zrak, sluch, chuť, čich, hmat). Úbytek tzv. aktivní tělesné (svalové) hmoty a pokles svalové síly. Dochází k poklesu celkové tělesné vody a množí se tuk. Mnoho uvedených fenoménů přirozeného biologického stárnutí a stáří lze prokázat pomocí vhodně zvolených a v praxi dostupných ukazatelů. Nelze však jednoznačně říci, které zjištěné změny jsou příčinou a které následkem stárnutí. (30)

Ve stáří nastává involuce struktur a funkcí. Za nejzávažnější chronická onemocnění postihující seniorskou populaci považuje Světová zdravotnická organizace (WHO): kardiovaskulární onemocnění, hypertenzi, cévní mozkové příhody, onkologická onemocnění, chronickou plicní obstrukci, postižení muskuloskeletárního aparátu (zejména artrózu a osteoporózu), problémy duševního zdraví (zejména demenci a depresi), poruchy zraku. Oslabení procesů vnímání v průběhu stárnutí je charakterizováno menší schopností stárnoucí mysli integrovat několik pramenů smyslových informací do jednotného celku. Senioři jsou nejvíce znevýhodněni v situaci, v níž je třeba zvládnout několik jednoduchých postupů současně. (11, 6)

Některé z biologických aspektů stárnutí přímo ovlivňují zařazení starých lidí do sociálních skupin a jsou jednou z hlavních příčin toho, že se staří lidé vyčleňují ze svého okolí. Ke sníženým tělesným schopnostem a změněným smyslům se připojuje šedivění a vypadávání vlasů, vypadávání zubů spojené nezřídka s problémy se zubní náhradou, viditelné změny kůže, případné zvyšování tělesné váhy. Lidské tělo se mění a stárne před zraky všech. Není lehké ho přijmout, když společnost uznává přehnaný kult mládí a všeho, co s ním souvisí. I starý člověk se učí přijímat tyto hodnoty (vše, co je mladé, je krásné a dobré) a má sklon svou hodnotu ve vlastních očích snižovat. Pokládá se za toho, kdo už se nemůže líbit a někoho přitahovat. Biologickou podstatu stárnutí je nutné respektovat, ale společenskou atmosféru pojetí stáří lze cíleně utvářet. (8, 32)

1.2.3 Psychické stáří

V psychickém stárnutí se klade důraz na velké inter-a intraindividuální rozdíly. Staří lidé musí více než ostatní čelit nashromážděným ztrátám (odchod do důchodu, odchod dětí, úmrtí blízkých) a různým psychickým otřesům. Důležitá je především osobnost. Osobnost každého člověka je nutné posuzovat jako psychologický celek. V péči o geriatrické klienty je potřebné opírat se o několik hledisek:

- stáří není pouze bilancováním ztrát, ale může být korunou tvořivého života
- přístup ke klientovi jako k osobnosti, zahrnuje také respektování interindividuálních rozdílů, jichž s věkem přibývá
- znalost vývojových krizí v životní dráze klienta
- znalost klientových vztahů k lidem, k sobě samému, k hodnotám a k budoucnosti (14)

Charakteristické osobnostní rysy získávají nebo upadají ve své intenzitě. Ve struktuře osobnosti se může přesouvat pořadí potřeb, hodnot a cílů. Změny ve stáří nejsou jen sestupného charakteru ve smyslu zhoršení. Některé funkce zůstávají nezměněny (slovní zásoba, jazykové dovednosti, intelekt), jiné mohou naopak vykazovat zlepšení (vytrvalost, trpělivost, životní stereotypie, schopnost úsudku). U normálního stáří nechybí soudnost a zlepšuje se rozvaha. Je větší stálost v názorech a vztazích. (30)

Typickým projevem stáří je emoční labilita. Staří lidé bývají často citově nestálí a své emoční projevy hůře zvládají. Motivace ve stáří se mění, ale nejedná se zpravidla o její úbytek, ale o její zaměření jiným směrem. Pozitivním faktem je, že ve stáří stoupá zájem o všeobecnou informovanost a rozhled. Vyrůstá smysl pro detail. Pro člověka je charakteristická orientace na budoucnost, snaha o seberealizaci a potřeba role. Individuální spokojenost či nespokojenost ve stáří je pak zpětnou vazbou úspěšně či neúspěšně realizovaných cílů, které si jedinec v životě stanovil. Člověk by měl věnovat pozornost právě i zvládnutí předešlých stádií. Zabývat se tím, s jakými tenzemi se s nimi musel a nadále musí vypořádávat. (15, 8)

1.2.4 Sociální stáří

Stáří každého jednotlivce je ve svých projevech vždy odlišné a neopakovatelné, odráží totiž individuální osudy lidí. O kvalitě stáří, o tom, jak budou lidé tuto životní etapu prožívat, se rozhoduje mnohem dříve, než zestárnou. Již Aristoteles naznačil, že posuzovat starého člověka bez vztahu k jeho předchozím vývojovým etapám je nejen nevhodné, ale často nesmyslné. Stáří je vlastně odrazem celého života. Projevují se v něm dlouhodobě působící faktory ovlivňující psychiku člověka, jeho zdravotní stav, vnější podmínky jeho života apod. Zatímco pro první polovinu života existuje přírodou a společností ustanovený program a dané sociální role, v druhé polovině života vnější tlaky a povinnosti slábnou. Rozdíly mezi lidmi se zvětšují a to se týká i získaných životních zkušeností. (8, 4)

Jedinci, kteří dovedou „držet krok“, mají zpravidla schopnost vytěžit ze zkušeností svého předcházejícího života co nejvíce, když mají zvládat situace, s nimiž jsou ve stáří konfrontováni. Naopak lidé, kteří se již v mládí obtížně přizpůsobovali trpí špatnou adaptací i na vlastní stáří. Stáří rozhodně není jen obdobím pasivního dožívání.. I staří lidé mají svůj vnitřní svět, který je bohatý podle toho, jaké byly jejich životní prožitky. Senioři se i po odchodu do důchodu zapojují do společenského života, získávají nové rodinné role, udržují si své zájmy. Jen zhruba 5 % starších 60 let jsou těmi starými lidmi, kteří pro zvládnutí svého života potřebují ústav a intenzivní pomoc druhých. Je však jakousi obecnou tendencí vztahovat nepříznivé životní podmínky těchto pěti procent na celkovou představu o stáří. Sociálně ekonomická a zdravotní vyrovnanost jedince může být dekompenzována nemocemi, rodinnými problémy, osamělostí, nedostatkem financí, špatným bydlením. To vše sebou nese rizika jako je ztráta životního programu, špatná adaptace na penzionování se změnou společenského postavení, nadbytek volného času a jiné. Dochází k tomu, že člověk postupně musí omezit činnosti, na které byl zvyklý a které pro něho dříve byly naprosto běžnou záležitost. V souvislosti s tím se mění jak vhodné situační chování, způsob komunikace, tak i péče o sebe samého. (30, 32)

Ke zvýšení kvality života ve stáří a podpoře prosperity ve stárnoucí společnosti je nezbytné dát v průběhu života příležitost pro uplatnění, učení, vzdělávání a aktivní

život všem lidem. Lineární model „vzdělání - práce- důchod“ stále více přestává platit a hranice mezi jednotlivými fázemi životního běhu se stávají flexibilnějšími a méně ostrými. Starší lidé mají stejně jako všichni právo být hodnoceni jako jednotlivci, na základě svých schopností a potřeb bez ohledu na svůj věk, pohlaví, barvu pleti, zdravotní postižení či jiné charakteristiky. Starší lidé a jejich znalosti a zkušenosti by měli stát v centru změn realizovaných v kontextu stárnutí populace. Obtíže stáří často mnohem méně souvisejí s nedostatky a vadami starých lidí než s tím, jakým způsobem jsou vnímány a jak je na ně nahlíženo. (14)

1.3 Reakce na stáří

1.2.5 Člověk a jeho postoj ke stáří

Ve stáří krystalizují povahové rysy, objevují se jiné nároky na soužití. Říká se, že stáří karikuje svou povahu. Stáří je pro některé jedince nesmírně těžké. Moderní společnost žádá od starší generace, aby si svůj program pro své stáří vytvořila, ale nemá dořešený systém zdravotně – sociální pomoci pro nesoběstačné a osamělé seniory. Staří sledují spěchající běh života svých dětí a někteří si své děti netroufají zdržovat. To přináší pocit opuštěnosti a vede to k myšlenkám, že stáří je nanic. Mladá generace by neměla zapomínat, že stáří čeká i je a že v této oblasti rodinných vztahů dávají svým dětem identifikační vzor. Nejde tolik o množství věnovaného času, ale o jeho kvalitu. Osobnost starého člověka je utvářena celým jeho předchozím vývojem. Nelze zapomínat na jeho dřívější zkušenosti, schopnosti adaptace na zátěžové situace a v neposlední řadě na primární rodinu, kde se učil vytvářet vztahy k lidem a přijímal způsob života. (3, 30)

Stáří bylo a je moderní společností vyřazováno z celospolečenského uvažování, a tím senioři postrádají důstojný kredit. Stáří by mělo být chápáno jako důležitá etapa v životě. V popředí důležitosti stojí nutnost dokázat správně určit vztahy mezi prevencí a léčbou, zdravotní a sociální péčí, a také stanovit rovnováhu mezi profesionální a neformální péčí. Úkolem je objasnit výzvy stáří a porozumět závěrečnému životu.

Stáří je jádrem integrity, je propojeno minulostí, přítomností a budoucností. (3, 15)

Existuje řada reakcí a strategických modelů, jejichž prostřednictvím se jednotlivci se stářím vyrovnávají.

Konstruktivní strategie, člověk se dokáže vyrovnat s omezením, které stáří přináší. Smířil se s faktem stárnutí a stáří. Snaží se být aktivní, vytvářet nové vztahy, stanovuje si přiměřené cíle a plány. Je snášenlivý, otevřený novým situacím, pružný v myšlení a poznávání a tolerantní vůči druhým. Akceptuje svá omezení, využívá současných schopností, přizpůsobuje se změnám, má program pro své stáří. Snadno navazuje kontakty s druhými lidmi, počítá s jejich oporou. Vůči životu je optimistický, spokojený, má smysl pro humor.

Strategie závislosti, člověk je více pasivní, nechce nic rozhodnout sám, spoléhá na pomoc druhých. O ničem nerozhoduje sám, přesouvá zodpovědnost na lidi kolem sebe. Má rád své soukromí, odpočinek, pohodlí, bezpečí. Je podezřívavý a neochotný vůči kontaktům s ostatními lidmi, protože by bylo narušeno jeho pohodlí. Tento člověk je poměrně vyrovnaný, rád se vzdal své práce a odešel do důchodu.

Strategie obranná, člověk odmítá přijmout změny stáří. Je přehnaně aktivní, aby si dokázal, že je zcela soběstačný a nepotřebuje pomoc druhých lidí. Je na svoji soběstačnost hrdý. Příliš se emočně kontroluje a přísně dodržuje své zvyklosti, nic se nesmí měnit. Bývá konfliktní a chce mít moc nad prostředím. Tento typ člověka byl zpravidla profesně a společensky velmi úspěšný, nerad přijímá myšlenku na odchod do důchodu. Svoji společenskou pozici se snaží tvrdě udržet a do penze odchází až na nátlak.

Strategie hostility, člověk je nepřátelský vůči lidem a vůči všemu. Nic není nikdy dobře. Je obětí svého života, chce být litován. Hledá viníky za své životní prohry, každý neúspěch zavinil někdo kolem něho. Tyto tendence měl člověk již za svého aktivního života. Je často agresivní a podezřívavý, stále si na něco stěžuje a vyhledává konflikty. Žije spíše sám, často až v izolaci. Vůči stáří a odchodu do důchodu pociťuje odpor. Bývá nevrlý, mrzutý, závistivý a nepřátelský vůči mladým lidem, jakoby jim záviděl jejich mladost.

Strategie sebenenávisti, tento typ člověka obrací svou zlobu a nenávist proti sobě. Je kritický vůči vlastní osobě, častým tématem je smrt jako vysvobození. Trpí pocitem osamělosti. Život hodnotí kriticky a pohrdavě, netouží nic dělat a o nic se snažit. Je smířen s faktem stárání, ale neumí zaujmout konstruktivní postoj. Zanedbává společenské styky, cítí se osamělý a zbytečný. Věří v osudovost života a považuje se za oběť. Má pocit, že už dost užil života, mladým jejich mládí nezávidí. (3, 22)

Tyto strategické modely se v průběhu života jedince různě modifikují nebo prolínají podle předchozích životních zkušeností člověka a podle jeho samotné povahy, jejíž charakteristické rysy se dají vhodným působením ovlivnit a kultivovat. Každý stárnoucí člověk je členem společnosti a společnost ho musí přijmout jako svoji přirozenou realitu a neoddělitelnou součást. Cílem je integrace a ne segregace starých lidí.(16)

1.3.1 Adaptace ve stáří

Schopnost adaptace má klíčový význam v úspěšném vyrovnávání se s změnami, k nimž vede stárnutí organismu a duševních funkcí. Staří lidé musí více než ostatní čelit nashromážděným ztrátám (odchod do důchodu, odchod dětí, úmrtí partnera či blízkých) a různým psychickým otřesům. Tito lidé se musí vyrovnávat s těžkými životními situacemi. Toho nelze dosáhnout za jediný den. Na otázku, jak se lze nejlépe přizpůsobovat změnám, které stárnoucí člověk prožívá, odpovídají různé teorie a z nich se odvozují různé zásady duševní životosprávy, stylu života i péče o jedince ve třetím věku. V oblasti duševní hygieny se adaptací rozumí v první řadě osobní zvládání problémů, které život před člověka staví a také adaptování se na prostředí, ve kterém člověk žije. První skupinu tvoří teorie aktivního stáří. Zdůrazňuje, že základním předpokladem optimální adaptace ve vyšším věku je podržení činností a kontaktů se světem. Druhá teorie postupného uvolňování z aktivit spatřuje základní podmínku úspěšné adaptace v tom, že se jedinec naopak z řady funkcí a činností uvolní, vyváže. Třetí, substituční teorie, klade důraz na to, aby ty činnosti, povinnosti a role, které už starý člověk prožívá jako zátěže, byly nahrazeny jinými vhodnými aktivitami. Při řešení

otázky optimální adaptace se zřetelem k životnímu stylu ve stáří je ovšem třeba přihlížet ke všem individuálním předpokladům: zdravotním, profesním, rodinným, bytovým atd. (14, 32, 19)

Odchod z aktivního života se má však dít pouze na základě dobrovolného rozhodnutí a podle principu postoupnosti. Ani penzionování nemá být pouze výsledkem vnějšího sociálního tlaku, ale výsledkem přirozeného vývoje vlastní osobnosti a reálného sebehodnocení.(30)

1.3.2 Optimální adaptace seniorů

Na prvním místě úspěšné adaptace je životní perspektiva ve smyslu výhledu do budoucnosti i pohledu nazpět, do minulosti. Časová a věková perspektiva je důležitá k dobré adaptaci v průběhu desetiletí patřících zhruba do období třetího věku. V očích lidí mladšího a středního věku bývá starý člověk vnímán jako obdivovatel starých časů, který se vrací více do minulosti, než tomu bylo v jeho nižším věku. Otázkou je, zda se to dá jednoduše nazvat průvodním jevem stáří. Na druhé straně je ovšem zřejmé, že se každý v průběhu života v mnoha směrech vyrovnává se svou minulostí, se svými dřívějšími prožitky a zkušenostmi. Sklon přikrašlovat minulost, to není důsledek stáří, důvody je třeba hledat ve zvláštностech osobnosti a v naplnění života. Způsob chápání smyslu života tedy může být rozhodujícím činitelem aktuální adaptace. (14)

Stáří samo o sobě není příčinou poruch adaptace, i když věkové změny organismu mohou být jednou z podmínek ztížené adaptace. Úspěšně stárnout znamená také přijímat s klidnou myslí postupný úbytek sil, umět se vyrovnat s nevyhnutelnými ztrátami, se změnami v oblasti sociálních rolí, s případným snížením sociální prestiže, někdy i s osamělostí. (14, 36)

Profesor psychologie Josef Švancara doporučuje v psychohygieně stáří, ve snaze o co nejlepší adaptaci na stáří usilovat o 5P. **Perspektiva** - zachovat, zpřesňovat a pěstovat svůj životní program a pozitivní výhled do budoucna. **Pružnost** – zůstat otevřený novým podnětům, usilovat o pochopení nových dějů i nových postupů, vzdělávat se. **Prozíravost** – vidět věci v souvislostech, vybírat přiměřené cíle a činnosti,

připravit se na různé ztráty a obtíže, přemýšlet o jejich kompenzaci. Včas zajistit vhodné bydlení i finanční prostředky pro klidný a aktivní život pro penzionování. **Porozumění** – usilovat o pochopení druhých, o dobré vztahy, nepropadat úkornosti, vyčítání, poučování, hádavosti. **Potěšení** – pěstovat aktivně dobrou náladu, mít se načas a umět užívat drobných radostí všedního dne.(5)

1.3.3 Aktivní stárnutí

Nikdy v historii neměl člověk tak dlouhé stáří, jako v současnosti. Nikdy předtím neměl tolik času v době, kdy má ještě relativně mnoho sil. Ještě nikdy nestál člověk tvář v tvář situaci, kdy je zřejmé, že si neví rady se získanou čtvrtinou svého životního času. Kdysi měl člověk i pro dobu stáří uznávaný a jasný životní program. Věděl, co ho ve stáří čeká a nemine, znal roli starého člověka. Snad proto se tolik nebál. V minulých dobách problém druhého programu totiž neexistoval. Pojetí a sebepojetí stáří byly sice různě modifikovány, ale role starého člověka měla očekávanou, nebo prostě jednoduše danou funkci. (8)

Termín aktivní stárnutí byl přijat Světovou zdravotnickou organizací koncem 90. let. Jedná se o pojem, který je širší než pouhé zdravé stárnutí, protože se netýká pouze zdraví a péče o zdraví. Pojem aktivního stárnutí vychází ze zásad Organizace spojených národů pro seniory, které lze shrnout pod následujícími názvy: nezávislost, účast na životě společnosti, důstojnost, péče a seberealizace. V pojmu aktivní stárnutí je zahrnuto také respektování práva starších lidí na rovnost příležitostí, jejich zodpovědnost, účast na veřejných rozhodováních a ostatních aspektech komunitního života. Koncept aktivního stárnutí respektuje, že starší lidé nejsou homogenní skupinou a že tato rozmanitost s věkem narůstá. Proto je velmi důležité s narůstajícím věkem obyvatel vytvořit takové prostředí, které jim umožní co nejsamostatnější život. Zachování soběstačnosti a nezávislosti jedinců ve stárnoucí populaci by mělo být cílem nejen občana samotného, ale také veřejných činitelů a politiků. Člověk stárne ve své společnosti, se svými přáteli, sousedy, rodinnými příslušníky. Tyto vzájemné soudržnosti, stejně tak jako mezigenerační vztahy jsou důležitými prvky aktivního

stárnutí. Aktivní život ve stáří není myslitelný bez dostatečného hmotného zabezpečení. Nízký příjem může značně omezit možnosti zdravého a aktivního života a participace ve společnosti. Proto je potřebné reformovat důchodový systém tak, aby poskytoval adekvátní příjem a umožňoval aktivní život. Důchodový systém by měl být mezigeneračně a sociálně spravedlivý.(11, 23)

Průzkum prokázal, že pokud se senioři mohou věnovat aktivitám, uchovávají si nadšení pro život a to jim dává vitalitu, která vede k tvořivosti a ta zase ke zdraví, zpomaluje proces stárnutí, zbavují se subjektivních potíží, cítí se spokojenější, udržují si psychickou a fyzickou soběstačnost až do pozdního věku. Průzkumy dále dokazují, že čím více se starších osob účastní vzdělávacích aktivit a zároveň svých úloh v životě vlastních komunit, tím méně požadavků je kladeno na zabezpečovací systémy sociální sítě. (10)

1.3.4 Autonomie ve stáří

Autonomie je složitým multidimenzionálním jevem. Dotýká se všech rozměrů lidské existence – fyzické, mentální, spirituální, kulturní, sociální, ekonomické a politické. Jejím nositelem může být jedinec, skupina, organizace, stát. Pojem osobní autonomie bývá ztotožňován s individuální svobodou, samosprávou nebo suverenitou, sebeovládáním, někdy je pojmán jako svobodná vůle, či volba, respektive rozhodování. Autonomie je nahlížena z mnoha perspektiv a používá se v poměrně značné šíři významů. Názor každé generace na to, co takovou autonomii představuje, se často liší. Méně často se setkáme s prarodiči, kteří aktivně hledají autonomii vůči mladší generaci. To však neznamená, že o ni nestojí.(6)

Autonomii je možné považovat za relativní samostatnost jedinců vzhledem k sociálnímu okolí, jejich schopnost, vůli a možnost vést v daném prostředí život podle vlastních pravidel, rozhodovat o něm a kontrolovat jej. Právě starší lidé jsou pravděpodobněji vystaveni dvěma hrozbám – nedobrovolné ztrátě soukromí, zejména v institucích zdravotní a sociální péče, a osamění při ztrátě životního partnera, přátel, omezení kontaktů s širší rodinou. Autonomie není nutně kontraindikatorní vůči

nesoběstačnosti. I fyzicky nesoběstačný člověk, závislý na pomoci druhých, může být autonomní. Stáří bývá stereotypně pojímáno jako období nevyhnutelného fyzického a duševního chátrání. (39)

Často chybí jen krůček ke ztotožnění stáří s pasivitou, neschopností samostatně a odpovědně se rozhodovat a jednat. Penzionování významně omezuje jak přístup seniorů k prostředkům zajišťujícím jejich soběstačnost, tak funkční kapacitu tyto prostředky efektivně využívat. Bez ohledu na strukturální determinaci sociálního postavení jsou starší lidé v konečném důsledku označováni za závislé. Mezi účinné prostředky prevence závislosti lze zařadit zejména udržování fyzické a psychické aktivity, přiměřené společenské kontakty, adekvátní hmotné zabezpečení a vzdělávací a výchovné aktivity. V moderní konzumní společnosti, v níž je svoboda především svobodou spotřebitele, respektive autonomie je „funkcí síly konzumních výdajů“, patří mnoho seniorů do kategorie „vadných spotřebitelů“, nesvobodných, neschopných vstoupit do hry na svobodný výběr v interakci s trhem se zbožím a službami, včetně sociálních a zdravotních. Kvůli odkázanosti na sociální podporu a sociální a zdravotní péči je opět zpochybňován jejich status kompetentních, autonomních osob. Lidé vyjadřují svou víru v hodnotu autonomie různými způsoby. Například odmítáním některých rolí, které jsou dané, sami se chtějí stát jejich tvůrci. Schopnost rodiny vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi je závislá na tom, jak je rodina napojena na své sociální okolí. Proto ani nukleární rodina není soběstačným, autonomním společenským tělesem. (20, 1)

Potřeba uznání, vážnosti je součástí potřeby autonomie. Lze sem zařadit také potřebu pocitu užitečnosti, potřebu někomu nebo něčemu sloužit. Dle provedených výzkumů prezentovali senioři své pojetí autonomie jako samostatné zvládání běžných každodenních činností, tedy jako fyzickou soběstačnost, výrazně podmiňovanou zdravím. Především ji spojovali se zabezpečením základních potřeb, jako je jídlo, hygiena a s obstaráním vlastní domácnosti. Dosti silně a výrazně zdůrazňovali absenci pomoci druhých. Fyzické a psychické důsledky stárnutí a zejména nemoci, které jsou ve stáří relativně čtenější, mohou zúžit možnosti voleb v určitých oblastech života, omezit přístup k informacím a dovednost využít je pro rozhodování. Významným faktorem

jsou mýty, negativní stereotypy o stáří, ageismus a další jevy s nimi spojené, které zpochybňují status seniorů jako autonomních osob, tudíž osob kompetentních a oprávněných samostatně rozhodovat o sobě a svém životě. (39, 32, 44)

1.4 Ageismus a násilí

V lidských genech je zakódována náchylnost jak ke krutosti, tak k soucitu. Každý je motivován pudem ovládat svůj vlastní prostor pro přežití, potřebou vlastnit a ovládat druhé. Síla moci je obrovská a v lidské společnosti mění vztahy i osobnostní charakteristiky. S vývojem lidstva vznikaly tendence pokořit ty druhé, odebrat jim jejich majetek a zvítězit. Uznávají se více výše postavení.(3)

1.4.1 Ageismus – věková diskriminace

Stáří se stává multidimenzionálním prostorem, ve kterém se mísí sociální, ekonomické, kulturní a psychologické vlivy, a v němž se odehrává jedna z výjimečných a neopakovatelných zkušeností životního cyklu. Jednou ze změn, které stáří v moderní společnosti doprovází, je výrazná změna jeho sociálního statusu. V moderní společnosti došlo ke snížení sociálního statusu stáří, mnohdy až na tak nízkou úroveň, že se začíná hovořit o diskriminaci seniorů z důvodů věku – ageismu. Pojem ageismus poprvé použil americký psychiatr Robert Butler v roce 1968. V sociální gerontologii se s konceptem začíná intenzivněji pracovat až počátkem 90. let 20. století. (43)

Definice dle Vidovičové je následující: Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci. Lidský vývoj se rozdělil podle věkových kategorií, každé se přisoudila nějaká role a stále častěji se stává, že jednotlivé skupiny se spolu nedokážou domluvit, vzájemně si porozumět, a snad nejvíce se tento jev projevuje vůči starší generaci. Rozvíjí se telekomunikace a některé mediální kampaně

dokonce staré lidi zesměšňují. Televizní reklamy pokrývají vidění světa, a tedy i pohled na stáří. Ani v časopisech nejsou vidět starší lidé, jako by stáří přestalo existovat. Stará tvář je využívána pouze pro reklamu na pomůcky pro inkontinenci a farmaceutické firmy zdůrazňují potřebu léčit si ubývající paměť. (42, 3)

Přestože se problém věkové diskriminace týká různých věkových skupin, největší pozornost je v této souvislosti věnována seniorům, u nichž je dle dosud dostupných zjištění tato forma diskriminace více prevalentní a má významnější sociálně - psychologické i ekonomické důsledky než u mladších lidí. Přestože je sociální systém a zdravotnictví pod největším tlakem perspektivně stárnoucích společností, je zde problematika věkové diskriminace téměř tabuizována. Negativní zkušenosti seniorů s profesionální péčí dokazují, že chybí připravenost zdravotnických i sociálních pracovníků porozumět potřebám starých lidí. Naopak s jedním z nejexplicitnějších a nejlépe dokumentovaných projevů věkové diskriminace je možné setkat se na pracovním trhu. V České republice je diskriminace na základě věku zakázána v oblasti zaměstnání v §4 Zákona o zaměstnanosti 435/2004 a §1 Zákoníku práce 65/1965 ve znění pozdějších předpisů. V přípravě je také zákon "o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany". (43, 3)

Senioři patří ke skupinám ohroženým nejen diskriminací, ale také tzv. sociální exkluzí, sociálním vyloučením. V 70. letech 20. století byla exkluzí myšlena především chudoba a jí podmíněná nerovnost v přístupu k některým produktům a službám ve společnosti. V současnosti se tento pojem chápe jako úpadek a dezintegrace vztahů mezi jedincem či skupinou a většinovou společností. Dochází ke ztrátě sounáležitosti, mizí sdílení hodnot i společenských statků. Důsledkem je rezignace, frustrace, někdy asociální chování, jindy ztráta sebeúcty, někdy až autoagrese. (29)

1.4.2 Násilí páchané na seniorech

Zneužívání seniorů je celosvětově závažným problémem. Jeho zjišťování a pomoc obětem domácího násilí jsou velmi komplikované. O tomto druhu násilí se příliš nehovoří. Je to dáno tím, že senioři mají tendenci nezmiňovat se o tom, jak je

s nimi zacházeno. Ne vždy lze také jednoznačně rozpoznat projevy domácího násilí, protože např. pády a následná poranění nejsou ve stáří ničím výjimečným. Smířit se s tím, že pachateli jsou nejčastěji blízké osoby obětí (vlastní děti či vnoučata), je pro seniora velmi obtížné. Násilí, jemuž jsou senioři nejčastěji vystaveni má podobu bití, nešetrného zacházení při každodenní péči, izolování od okolního prostředí, nucení k odevzdávání důchodů, apod. Násilí na seniorech se označuje pojmem elder abuse. Zpráva WHO definuje elder abuse jako jednotlivé či opakované činy nebo chybění přiměřené činnosti, objevující se v jakékoli souvislosti a v jakémkoli osobním vztahu, pokud lze oprávněně očekávat, že povedou k poškození či k ohrožení starého člověka. Fenomén týrání a zneužívání seniorů se z objektivních metodologických a etických důvodů zatím jen obtížně daří empiricky popsat. (42, 40)

Násilí vůči seniorům je velmi rafinované a vůči starému člověku brutální. Má výrazný sociální charakter, ale i výrazné zdravotní následky. Způsobuje nepředstavitelnou duševní bolest, se kterou starý člověk často odchází na věčnost. Proto je týrání seniorů neospravedlnitelné a opovrhující. (18)

1.4.3 Senioři ohrožení násilím

Ohrožený starý člověk je ten, který žije v takovém prostředí, kde se nacházejí určitá rizika spojená s potenciálním účinkem na jeho zdravotní a sociální stav a tato rizika se v konkrétní situaci mohou uplatnit. Ztráta sociálního statusu, maladaptace na stáří, špatná finanční situace apod. vedou k omezením funkcí organismu. V konečném důsledku senior trpí takovým druhem handicapu, který způsobuje závislost na jiné osobě pro ztrátu jeho sociální role a fyzické či duševní soběstačnosti, znemožňující jakoukoli ochranu vůči agresi. (18)

Ekonomické týrání je v seniorském věku častý jev. Jde o vynucování peněz či změny závěti, o nevýhodné převody majetku, o omezování vlastnických a uživatelských práv. K nejzávažnějším problémům v českých podmínkách patří převody bytů, které se mnohdy blíží vyvlastňování. Mnohé smlouvy o prodeji bytu či o převodu uživatelských práv postrádají klauzuli o právu původního majitele na doživotní právo k bydlení.

Emocionální týrání je pravděpodobně forma nejčastější a nejhůře postižitelná. Zahrnuje agresi verbální, jde také o hrubé zdůrazňování involučních a chorobných změn stáří. Časté je vyhrožování přestěhováním, vystěhováním a zvláště umístěním v dlouhodobé ústavní péči. K závažným formám psychického týrání, patří omezení autonomie a soukromí, včetně nevhodných režimů v zařízeních dlouhodobé péče, či omezování práva rozhodovat o sobě. (40)

1.4.4 Legislativa

České trestní právo zná pouze týrání svěřené osoby, což se v dospělosti týká především opatrovnictví nebo ústavní péče. Český právní řád neposkytuje zvláštní ochranu proti nevhodnému zacházení dospělým osobám, které jsou způsobilé k právním úkonům, i když jsou z důvodů zdravotních či jiných křehké, znevýhodněné a nemohou se účinně bránit. Většina případů nevhodného zacházení se řeší v rámci občanského zákoníku, tedy mimo působnost orgánů činných v trestním řízení. Stávající zkušenosti nasvědčují tomu, že naše společnost pravděpodobně nedostatečně chápe povahu a závažnost nevhodného zacházení se seniory a nemá vytvořeny účinné monitorovací ani nápravné mechanismy.(40)

1.5 Stárnutí a současná společnost

Stárnutí nezačíná s šedesátým nebo sedmdesátým rokem života, ale už od narození. V každé životní etapě je vnímáno jinak. Pro dospívajícího může stárnutí znamenat nabývání nových zkušeností, v dospělosti může představovat období odpočinku či dostatku volného času. Současná kultura však představuje stárnoucího člověka jako zdeformovanou formu stejného druhu. Starší člověk je považován za úzkoprsého, konzervativního, sobeckého a pesimistického. Je předjímán jako slabý, sehnutý, pomalu se pohybující, nepružně reagující a zapomínající. V podvědomí veřejnosti se k tomuto obrazu pojí ještě přítomná nebo hrozící hluchota, slepota, demence a inkontinence. A když senioři nejsou devalvováni v uvedené rovině, pak je totéž promítáno do jejich způsobu života. Vypadá-li však „náhodou“ vyzrálé stáří jinak, je to považováno za vzácnost, za výjimku potvrzující pravidlo. Je neuvěřitelné, že ač jiný, může být životní způsob stárnoucího a starého člověka smysluplný a přinášející satisfakci. V minulosti se představy o stáří víceméně střídaly. V pestré a plastické škále postojů ke stáří a projevů vůči seniorům se dominantním způsobem projevovala vždy jedna z představ. Ladění společnosti vůči stáří a starým lidem bylo zřetelné a čitelně jednotné ve svém výrazu, ať již v kladném nebo záporném slova smyslu. (8)

1.5.1 Minulost a současnost

Některé společenské systémy měly staré lidi v nesmírné úctě. Pro dávné Slované byla tzv. rada starších formálně i neformálně uznávanou skupinou. Také v Řecku reprezentoval senát skupinu moudrých a úctu zasluhujících. Jednotlivé národy se liší svým vztahem ke starým lidem. Velice často se diskutuje o tradiční odlišnosti Západu a Východu (na Dálném východě požívají staří lidé mnohem větší vážnosti než na Západě). S tím do určité míry souvisí skutečnost, že relativně „primitivní“ rozvojové země si obecně stáří váží více a přikládají mu zvláštní status. Příčinou může být poměrná vzácnost stáří v těchto společnostech a to, že v kultuře postrádají psanou podobu jazyka a staří lidé tedy mohou být obzvláště ceněni pro své vzpomínky na minulost. Velice staří lidé však již často nejsou ceněni tak vysoce. Jindy naopak byli

staří lidé odháněni od „společného talíře“, z něhož pro svoji ekonomickou neproduktivnost „jen“ ujídali. Byli tím pádem stíženi osudem odstrčených ubožáků, žijících a trpěných doslova na okraji společnosti. Otrhaní, špinaví, bez přístřeší a bez pomoci umírali často vysílením a hladem, někdy byli dokonce zabíjeni. Obecní pastoušky, ve kterých směli na slámě přenocovat staří lidé, kteří neměli děti nebo jejichž děti zemřely či odmítaly se o ně starat, a kteří chodili po střídě od domu k domu, byly jedním z prvních sociálních zařízení pro staré lidi. (6, 7)

Současná kultura sugeruje každému jednotlivci, že se v průběhu života úplně změní. Jinak vyjádřeno: až zestárne, bude společností zcela systematicky připravován o rezervy, o které ještě nebyl připraven přírodou. Všechny kultury znaly mládí, protože všichni lidé byli mladí, ale jen malý počet znal stáří. Stáří představuje v dosavadní kulturní a evoluční historii současné společnosti něco nového, vždy to bylo cosi málo pravděpodobného, zkušenost sdílená menšinou. Výzkumy této oblasti nejsou ještě ani padesát let staré. Informantů na tomto poli je velice málo. Současná kultura se v posledních desetiletích proměnila pod vlivem dvou základních biologických potřeb. Tou první bylo přání lidí zakrýt nebo popřít své stáří: kosmetikou, sportem, pomocí medicíny i způsobem stravování. Zadruhé jim moderní medicína umožnila sexuální život bez rizika oplodnění. Stáří je vnímáno jako akt probíhající před očima veřejnosti, jejíž pohled na stárnoucí lidi je kvůli její zaslepenosti zlý. Nepřítomnost stárnoucích lidí v televizi, filmu a reklamě způsobuje, že se individuální stárnutí stává tím nápadnější. Proces stárnutí je pocíťován jako anomálie, která signalizuje nejen prohřešek proti estetickým a tělesným zvyklostem, nýbrž také jako druh jakési infekce, s níž je lépe nepřijít do styku.(35)

1.5.2 Pozice seniorů ve společnosti

Pozice starého člověka v sociálních vztazích je dána nejen normativně předepsanými privilegii a závazky, ale také porovnatelnou úctou a neúctou. V současném světě je uznávanou rolí být pracujícím. Ztráta této dominantní role znamená tragické vykojení. To, co po celá léta bylo nosné, smysluplné, to, co bylo

akceptováno jednotlivcem i společností, nebude. Práce jako společenská praxe má vysokou uznávanou hodnotu. Když člověk nemá práci, „nemá nic.“ Změny ve výrobě a rozvoj měst měly hluboké následky masových měřítek: především mladí lidé se stěhují do měst, což narušuje systémy rodinné podpory. Strukturně lepší příležitosti pro zaměstnání mladých lidí převracejí tradiční směry závislosti (mladí lidé se stávají živiteli) a preference mladistvých atributů v moderní výrobě devaluje pozici starších osob na pracovním trhu. (8, 42)

Ve stáří často převládá časově přidělená sociální pozice vyjádřená sociálním statutem starého člověka odkázaného na důchod. Z tohoto důvodu senior ztrácí prestiž. Materiálně chudší společnost podmiňuje ztrátu sociální pozice seniorů výší důchodu a podle jejich materiálního zabezpečení. Nová role ovlivňuje autoritu, vážnost a úctu ke starším členům společnosti. Pro starého člověka, který usiluje o zdravé a pozitivní stáří je velmi důležité, jak vidí sám sebe a jak ho vnímá okolí.(17)

1.5.3 Budoucí obraz stárnutí

Žádný člověk nestárne rád. Tento osobní pocit se v příštích desetiletích promění dosud nepoznaným způsobem ve veřejný a soukromé trápení, které má příčinu ve stárnutí, se stane masovým jevem. Každý, komu je dnes více než třicet let, už měl možnost seznámit se s touto soukromou tragédií a začíná ve společnosti trpět. Trpí kvůli svému zjevu, prvními ztrátami výkonnosti a nemocemi i vnímáním své smrtelnosti. Ten, kdo žije dnes, účastní se jedinečného a nepředvídatelného dobrodružství v historii lidstva. Nestárnou jen lidé, ale celé národy. Obyvatelé staré Evropy přitom prožívají zvláštní paradox, kdy je na ně veden útok hned ze dvou front. Žijí déle a mají méně dětí. Dynamika obyvatelstva se už nebude vyznačovat rozením, ale umíráním. (35)

Důsledky populačního stárnutí bude nutné respektovat v dlouhodobých koncepcích sociálního rozvoje, zvláště pokud půjde o finanční zabezpečení rodinné péče o nejstarší osoby po ztrátě soběstačnosti v rodinách. Postupně se také stane neúnosným nákladné bydlení starších jednotlivců ve vlastních bytech ve městech. Pro samostatně žijící osoby a stále častěji i pro partnerské dvojice bude ve vysokém věku

patrně vhodnější život mimo vlastní byt. V tomto kontextu lze očekávat postupný přechod starších osob k životu v různě vybavených zařízeních pro seniory.(7)

Vstup generace babyboomu (dětí narozených v období populační exploze koncem 40. a v 50. letech) do penzijního věku vyvolá v celém západním světě posun v tempu stárnutí a bude katapultovat přes věkovou hranici 65 let miliony lidí, tvořících celé národy, do nového ekonomického, sociálního, ale také úplně cizího duševního světa. Negativní roli sehraává také moc trhu, který chrlí stále nové a nové výrobky a dlouhou životnost produktů chápe jako jejich nedostatek. Ideologové mládí jsou schopni rozpoutat své oslavy s obrovskou intenzitou právě proto, že svou ideologii postavili na biologickém kódu člověka, na odporu ke stárnutí. Současná společnost nemůže přežít, pokud bude většina jejích obyvatel v budoucnosti denuncována jako cosi rušivého, opotřebovaného, zapomětlivého, jako posel smrti. Pokud se nepodaří nově definovat lidské stáří jako velice specifický výdobytek civilizace, který byl lidem dán, čeká lidstvo nakonec civilizace eutanazie. (35)

1.5.4 Důsledky stárnutí společnosti

Stárnutí obyvatelstva přináší řadu důsledků pro jednotlivce i pro společnost. Tyto důsledky lze rozdělit na ekonomické, sociálně zdravotní, sociologické a sociálně psychologické. Mezi nejdůležitější ekonomické důsledky patří nezbytnost tvorby vyššího hrubého domácího produktu při relativně nižším podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva. Ekonomicky aktivní osoby musí vyprodukovat takový nadvýrobek, aby uspokojily nejen své životní potřeby, ale i potřeby ostatních členů společnosti, ekonomicky neaktivních. Mezi nejzávažnější ekonomické problémy v souvislosti se stárnutím obyvatelstva patří zajištění finančních prostředků na důchody a volba takového systému důchodového zabezpečení, který by umožňoval vyrovnané hospodaření s jeho příjmy a výdaji. Jsou v podstatě dvě cesty, jak zajišťovat potřebné kvantum finančních prostředků: zvyšování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu a rozložení financování důchodového zabezpečení mezi více opěrných bodů. (44)

Sociálně zdravotní důsledky vyplývají především z vyšší nemocnosti starších a starých lidí, ze zvýšené potřeby zdravotní a sociální péče a ze zvýšení spotřeby zdravotní a sociální péče. Modifikovaná nemocnost a snížená soběstačnost starých lidí vyžaduje vytváření různých adekvátních forem péče v závislosti na stupni zdravotního postižení a sociálního handicapu. Vytvářejí se různé typy ústavních zařízení a formy péče, vycházející ze zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Prioritní zabezpečení vyžadují zejména terénní sociální služby a primární zdravotní péče. V souvislosti s nastíněnými perspektivami populačního vývoje České republiky se dá všeobecně očekávat, že výrazně poroste zejména naděje dožití ve vyšším věku. Stále nezodpovězenou otázkou však zůstává, kolik z této získané doby života připadne na naději dožití v dobrém zdravotním stavu. Starší populace bude v průměru sice zdravější, ale zároveň bude ve větším rozsahu postižena chronickými a degenerativními nemocemi. Ty nepovedou k úmrtí, ale budou se častěji projevovat ztrátou soběstačnosti, patrně na delší dobu zbytku života. Tím intenzivně porostou nároky na veřejný sektor, především na veřejné zdravotnictví a sociální služby. To ve svém důsledku povede ke zvýšení společenských nákladů. (44, 7)

Sociologické a sociálně psychologické důsledky demografického stárnutí jsou dány především měnícími se postoji a chováním obyvatelstva, zejména mladší generace, změnami v charakteru rodiny (z vícegenerační na jednogenerační). Další příčiny jsou dány změnami ekonomické aktivity, v charakteru bydlení a ve vzdělanosti, životní a kulturní úrovni. Mezi důsledky těchto jevů a procesů, patří potřeba vytváření příznivé společenské atmosféry, potřeba výchovy k úctě ke starším lidem, potřeba přípravy na stáří, potřeba zabezpečení právních jistot a potřeba větší sociální integrace starších občanů. Tyto důsledky je nutné posilovat v celé veřejnosti i v rodině. Ve společnosti, kde vliv rodiny na situaci starých lidí je malý, bylo by žádoucí zvyšovat její odpovědnost za péči o starší generaci a vytvářet pro to příznivé podmínky. Na druhou stranu, generace budoucích seniorů budou vzdělanější, bude mezi nimi narůstat podíl absolventů středních a vysokých škol, čemuž odpovídá vyšší úroveň života. Klíčový význam pro další rozvoj má princip solidarity mezi generacemi, vzájemné respektování potřeb a požadavků a vzájemné ústupky starších a mladších. Hlavním životním

zázemím pro starého člověka musí i do budoucna zůstat správně fungující rodina.(44)

V případě České republiky lze vzhledem ke specifickým rysům dosavadní reprodukce očekávat neobvykle intenzivní průběh demografického stárnutí, intenzivnějšího, než ve většině hospodářsky rozvinutých zemích. Spolu s předpokládanou hloubkou změn a nedostatečnou výkonností ekonomiky vytvoří stárnutí populace zcela nepochybně velmi specifické a náročné podmínky dalšího rozvoje celé společnosti. Počet a věková struktura seniorů na příštích 60 let jsou v zásadě určeny, neboť všichni potenciální senioři již dnes žijí a zůstává jen otázkou prognóz úmrtnosti a částečně i migrace, kolik z nich se v populaci dožije seniorského věku.(7)

Je na škodu té které společnosti, která vynakládá minimální, anebo žádné úsilí a prostředky na sociálně edukační péči o seniory, žijící v přirozeném prostředí, případně v některém ze zařízení sociálních služeb. Člověk, který svou prací a osobností celý život aktivně participoval na chodu celé společnosti si přece zaslouží, aby mu byly vytvořeny optimální podmínky pro další rozvoj osobnosti a uspokojování potřeb. (9)

1.6 Rodina

Rodina představuje pro každého člověka bez rozdílu věku zázemí a jistotu. Rodina je pro člověka prvním přirozeným prostředím, do kterého vstupuje na začátku své existence. V rodině, jako sociálním společenstvu lidí, se projevuje složité prolínání společenských, psychologických a biologických faktorů, které silně působí na materiální a duchovní život člověka a společnosti. Rodina představuje místo seberealizace, pocit jistoty a potřebu participovat spolu s ostatními na životě rodiny a společnosti. Učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je pro sociologii příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Právo na rodinné soukromí patří mezi základní práva kulturního člověka, ale paradox rodiny jako nejsoukromější lidské instituce pod nejsoustavnější veřejnou kontrolou není výrazem nějakých zvláštních poměrů, společnosti či epochy. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Vývoj či pokrok tím rodina nebrzdí. Naopak, svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroucením. Přesvědčení o stabilitě a neměnnosti určité, pro zdejší kulturní okruh charakteristické formy rodiny ovšem nutno odlišit od stability přesvědčení, že rodina je stabilizujícím prvkem sociálního systému, ať už vypadá jakkoli. Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu.(17, 24, 26)

1.6.1 Rodinné soužití v minulosti

Industrializace a urbanizace v minulých stoletích představovala první etapu probíhajícího rozpadu tradiční venkovské, zpravidla vícegenerační rodiny. Z venkova odcházeli za prací do měst nejdříve bezzemci, pracující jako čeledínové a děvečky, stále častěji i děti malých a středních zemědělců. V této souvislosti nepochybně došlo k větší liberalizaci při uzavírání sňatků, při nichž se nespojovaly i majetky. Trvale však přežívaly tří i čtyřgenerační rodiny, spojené „vejminky.“ Oddělováním bydliště

jednotlivých generací a vytvářením městského způsobu života existovalo ve městech vícegenerační soužití méně často.(12)

Co se týká bydlení na vesnici, všechny chalupy měly skoro stejný půdorys. Přízemní stavení, velká místnost s kuchyní pro hospodáře, přístěnek na zeleninu, brambory a další potraviny a přes chodbičku vchod do samostatné místnosti, což býval byt pro staré rodiče neboli výměnek. Na to navazovaly chlévy. Všechno to bývalo pod jednou střechou. Záchod i pumpa pro všechny na dvoře. To vše pro několik generací společné. Výměnek byla vlastně individuálně uzavřená obchodní smlouva mezi rodiči a jejich dětmi o ubytování a ekonomickém zajištění starých lidí. Tato dohoda spočívala v tom, že staří předávali své hospodářství svým dětem a za to si vymíňovali část vypěstovaných plodin pro svoji obživu. Takováto smlouva se uzavřela před notářem, před farářem, před sousedy a všichni ji museli plnit. Hospodařil-li syn nebo vnuk špatně a tuto dodávku či vymíněnou rentu neplnil, mohli ho staří rodiče žalovat, a taky, jak dokládají dochované soudní spisy často žalovali. Když potomek špatně hospodařil, propil chalupu, zabil se nebo musel narukovat, plnili vejminěk jeho dědici, a to třeba i nezletilí. Někdy tyto smlouvy nešlo naplnit nebo vymáhat. Tyto smlouvy s rodiči byly někdy zátěží, což vedlo ke vzájemným výčitkám a hádkám.(7)

Společné bydlení několika generací v rodině ovlivňuje mezilidské vztahy v rodině. Záleží na tom, zda je bydlení několika generací dobrovolné nebo okolnostmi vynucené, trvalé, dlouhodobé nebo jen dočasné. Velmi významné je dát všem členům rodiny možnost zachování soukromí, vytvořit pro to pokud možno podmínky. Sociologové se domnívají, že je důležité, kdo u koho bydlí a jaké jsou důvody společného bydlení. Může to být např. možnost zvýšení ekonomického statutu rodiny při společném hospodaření a nákladech na bydlení. Jiným důvodem je vzájemná pomoc a podpora v nemoci, nesoběstačnosti, která je i oboustranná. Je velmi výhodná pro všechny generace. Žít poblíž stárnoucích rodičů nebo přímo s nimi, pokud už se o sebe nedokážou postarat, je velká zkušenost.(34)

V případě péče o nesoběstačného seniora je velmi důležité, aby rodina o něj chtěla, uměla a mohla pečovat. Nejhuře rodina snáší patologické formy chování. Pokud jsou rady starších na základě zkušeností přijímány mladší generací pozitivně, podporuje

to pocit potřebnosti starého člověka. Někdy je důvodem společného bydlení argument, co by tomu řekli lidé, kdybychom nechali staré rodiče o samotě. Zejména na vesnici není názor okolí vůbec zanedbatelný.(13, 30, 44)

1.6.2 Rodina v jednotlivých etapách historie

Za první světové války rodiny postihla především nepřítomnost nebo smrt mužů. Druhá světová válka zasáhla všechny evropské rodiny. Miliony mužů musely odejít, utrpěly zranění, strávily léta v zajetí nebo zahynuly. Jejich oběť rodinám v zázemí stejně nic nepřinesla. Deportováni byli staří lidé, ženy i děti, hynuli v plynových komorách, byli zabíjeni bombami či po milionech přesídlování. Po celá ta léta nemohla evropská rodina rozhodovat o svém osudu, musela se jen podrobovat událostem, jež ji přesahovaly. V těch letech se rodiny jakožto jediná útočiště v krutém světě znovu semkly a pevně zorganizovaly, aby byly soběstačné a mohly přežít. V totalitních zemích třicátých a čtyřicátých let rodinu nahrazovaly Strana a Vlast. Je pravda, že tyto režimy podporovaly porodnost, ale obávaly se resistance rodinné buňky. Manželé si už vzájemně nepatřily, děti rodičům nebyly povinovány poslušností, syn mohl, ba dokonce měl udat vlastního otce, matky musely dávat své děti Straně, každý člen rodiny byl začleněn do nějaké masové organizace. V letech po druhé světové válce prožívala Evropa dobu, kdy státy měly v úctě rodinu jako svou základní skupinu i instituci manželství, na níž se rodina zakládá. I když je oficiální kult rodiny náhle tak jednoznačný, nelze si představovat, že se týká všech rodin stejně. Evropské rodiny sice na konci těch hrozných čtyřicátých let, kdy došly k přesvědčení, že okolní svět je jen rozruch a běs, vypadají semknutě a uzavřeně, přesto však poskytují velice rozmanitý obraz. Léta války a bídy sblížila životní podmínky rodiny ve vítězných i poražených zemích a upevnila jejich svazky, ale nezahladila tradice ani sociální rozdíly.(38)

Na počátku 20. století přecházely rodiny jako svazky osob úzce příbuzných spíše do dnešního pojetí domácností, ve městě tomu tak bylo dříve, na venkově později. Rodina 20. století byla poznamenána snížením stability manželství, úbytkem dětí v rodině, rozpadem vícegeneračního soužití, snížením úmrtnosti a prodloužením věku. Tyto skutečnosti jsou však aktuální i ve 21. století. (12)

1.6.3 Současná rodina

Česká rodina, tak jako rodina v celé západní civilizaci, se v posledních několika desetiletích dosti vzdálila ustálenému modelu, platnému v Evropě nejméně po tisíciletí, od doby, kdy se s křesťanstvím rozšířila přísná monogamie a univerzální zákaz sexu mimo manželství a také výrazně odlišná, vzájemně komplementární role muže a ženy. Tu náhlou změnu iniciovalo několik vynálezů a také zrání společenské organizace. Lidský život se ohromně prodloužil. Téměř poloviční pravděpodobnost, že se aspoň jeden z rodičů nedožije dospělosti svých dětí, jak tomu bylo v tradičních společnostech, klesla na okrajové procento. Výrazná většina lidí považuje šťastný rodinný život za základ kvality svého života a jako obraz rodiny má pořád před očima tatínka, maminku a jejich děti. (25)

Rodina procházela vývojem s různými změnami co do složení a velikosti. Počet dětí v rodině se výrazně snížil, dnes má rodina v průměru jedno až dvě děti. Z hlediska přirozené reprodukce by byl ideální počet dvě děti průměrně na rodinu. Rodiny s více, než pěti dětmi jsou dnes výjimkou. Stejně tak se rodina v současnosti většinou zúžila pouze na rodiče a děti, tedy na nukleární rodinu. Tento termín se dostal do obecného povědomí až po druhé světové válce. Dnes je chápán jako označení standardního způsobu rodinného života vyspělých západoevropských civilizací. Ať rodina bydlí v jakýchkoliv životních podmínkách, je všude na světě považována za základní jednotku solidarity a vzájemné zodpovědnosti. (28, 44)

Francouzský sociolog Emile Durkheim konstatoval, že v průběhu modernizace se základní rodina stala v souvislosti s nuklearizací méně závislou na širší rodině. Zároveň, se ale stala více závislou na státu, neboť stát převzal některé z jejích funkcí, např. funkci výchovnou a péči o nemocné. Státní systém zároveň vytvořil záchrannou síť v případě materiálního, ekonomického, zdravotního či psychického ohrožení rodiny. Dnešní rodina se oproti té dřívější zmenšila také počtem a intenzitou vzájemných vztahů a vazeb mezi jejími členy. Staří i dnes potřebují mladé a mladí potřebují staré, ale tradiční formy, ve kterých se tyto potřeby uspokojovaly, jsou narušeny. Senioři tím trpí viditelněji, protože zůstávají sami, mladým to zdánlivě tolik nevadí. (3, 34)

V dnešním vysoce industrializovaném světě s přebohatou nabídkou zboží a služeb se nabízí otázka, zda členové rodiny potřebují navzájem jeden druhého. Tato potřeba již není ekonomická, ale spíše emocionální. I partnerství se však v konzumní společnosti stává výrobkem na jedno použití. Když už nefunguje, v nejlepším případě je možné ho nechat „opravit v servisu“, kterými jsou manželské a rodinné poradny. Dnes už se rodina nechápe jako výrobní, spotřební a podpůrné společenství. Není už ani společenstvím „osudovým“. Pojem společenství však zůstává, je ale možné se ptát, co je tu ještě společného. (31)

Nedostatek autonomie rodičovské a prarodičovské generace bývá dnes považován za problematický, taková generalizace může mít reálné negativní důsledky. V minulosti nebyla autonomie generací samozřejmostí. Dnes mnoho třígeneračních rodin žije spokojeně, otázky autonomie nukleárních rodin si nijak zvlášť nekladou, vnímají tři čtyři generace jako jednu rodinu a navzájem jsou loajální. Mnoho mladých rodin a jejich rodičů si však přeje mít jistou autonomii, a to není v podmínkách společného bydlení snadné. Mladá rodina může být zpočátku závislá na provozní a ekonomické podpoře svých rodičů a situace může přetrvávat, i když důvody už pominuly. Mladší ani starší generace sice nejsou s uspořádáním spokojeny, vzájemné ohledy, pohodlnost a nejistota, jak změnu provést, může znesnadňovat emancipaci pro všechny. (6)

1.6.4 Postavení a role v rodině

Každý člověk má postavení, které sebou přináší určitá práva a povinnosti. Společnosti rozdělují a třídí lidi do skupin podle těch kritérií, která považují za podstatná, čímž je objektivizují, a oddělují jedny od druhých, čímž jednotlivce zařazují do společensky účelných kategorií. Některá postavení jsou lidem dána od narození, nebo alespoň od narození předvídatelná, zatímco ostatní získávají. Lze je rozdělit na "získaný status" a "připsaný status". Fungování společenského systému závisí na vzájemném přizpůsobování sociálních statusů tak, aby utvářely fungující organizaci propojených součástí. Všichni lidé musí svá postavení spojovat podobným způsobem

tak, aby byla zajištěna stálost chování a integrace osobnosti. Osobnost jakéhokoliv člověka je zčásti vždy souhrnem společenských postavení jednice a toho, jak jsou vzájemně přizpůsobena.(28)

Dobře fungující rodina poskytuje všem členům pocit bezpečí, pochopení a vzájemnou pomoc v případě potřeby, panuje zde přirozená úcta ke starším, ale i respekt a podpora práv a nároků mladších členů. Vícegenerační rodina se skládá z prarodičů, rodičů a dětí. Podle sociologů není dosud vyřešena otázka úlohy a postavení jednotlivých členů rodiny. Přístupy k přijetí a plnění vymezené role v rodině mohou být různé. Stává se, že role není přijímána a je plněna jen pod nátlakem ostatních členů rodiny. Jsou i případy, kdy je role zásadně odmítána. Žádoucí je soužití všech členů rodiny na principech vzájemné solidarity a především lásky.(44)

1.6.5 Role seniora v rodině

Staří lidé mohou zaujímat ve vlastní rodině dvojakou roli. Většinu pravděpodobně napadne, že budou hrát pozitivní roli prarodičů. Tato domněnka je však v rozporu s faktem, že většina lidí se stává prarodiči již ve středním věku – nejedná se tedy výhradně o záležitost stáří. Je zřejmé, že pokud příbuzenstvo žije v těsné blízkosti, očekávají staří lidé jeho pomoc. V případě, že tato varianta nastane, mohou být narušeny rodinné vztahy, neboť členové rodiny mají pocit, že situaci nezvládají a nedokážou se o své stárnoucí příbuzné spolehlivě postarat. (6)

Role prarodiče v rodině se v poslední době mění nejvíce. Komplikuje to vztahy mezi generacemi. Změnil se charakter práv a povinností prarodičů v rodině. Děje se tak vzhledem k vyšší pravděpodobnosti dožití. Zdá se, že i ubývající autorita starší generace a jejich zkušeností mění vztahy v rodině. Nejmladší generace někdy nevidí v prarodičích své blízké, ale jakési staré osoby, k nimž nemá citový vztah a k nimž není ani shovívavá. Prarodiče jsou celkem přirozenými nositeli rodové tradice. V dnešní přetechizované době však mohou tyto zkušenosti být nahrazeny znalostmi a dovednostmi nových technologií mladými lidmi. Příklad, že když zemře starý člověk, je to jako by vyhořela knihovna, tak ztrácí na své naléhavosti. Mizí tak kontinuita

generací. Když pak člověk pátrá ve své minulosti, vynořují se mu z hloubi mysli útržky vzpomínek na vzdálené dětství a vyprávění jeho nejbližších. Bohužel není už nikdo, koho by se zeptal na podrobnosti. (21, 44)

Současní prarodiče se většinou dožívají dospělosti svých vnoučat, a tak je mohou provázet všemi jejich vývojovými stádii. Senioři mohou zastávat roli jako vládci rodiny, mající jednoznačný respekt u svých dětí i vnoučat, nikdo se jim neodvážá odporovat. Jejich rozhodnutí, byť moudrá, jsou činěna autokraticky. Jsou uznávanými autoritami, někdy vyžadují na všech členech rodiny nekompromisní dodržování mnohaletých tradic, i když takové chování se u nás vyskytuje pouze výjimečně. Takzvaní protektoři svá vnoučata stále ochraňují, chtějí pro ně to nejlepší, obviňují rodiče, že to s nimi neumějí. Zasahují i do drobných dětských sporů. Pro obětavce představují vnoučata jeden z vrcholů jejich života. Jsou pro ně ochotni udělat cokoli. Nelitují sil ani majetku. Dokáží bez problémů odložit uspokojení svých potřeb. Jejich konání vychází buď z čiré lásky, nebo chtějí, aby je každý chválil či dokonce litoval, jak se obětují. Později si stěžují, že jsou vnoučaty zanedbáváni. Vnoučata někdy o prarodiče nestojí, stejně jako jejich rodiče. Senioři omlouvají jejich nezáměrným nedostatkem času či peněz. Sami se tomu snaží uvěřit, aby tolik netrpěli. Zažívají intenzivní pocit nevědy a křivdy, jen těžko se smiřují s nastalou situací. Mnohdy skutečně žijí jejich blízcí velmi daleko. Ale to není důvod k omezování kontaktů.(21)

2. Cíle práce, výzkumné otázky a hypotézy

2.1 Kvalitativní výzkum

2.1.1 Cíl práce

Zjistit, jak senioři charakterizují svoji roli v rodině a zda jsou s touto rolí spokojeni.

2.1.2 Hlavní výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka, která vyjadřovala cíl výzkumu, byla: Jak charakterizují senioři svoji roli v rodině a jsou s touto rolí spokojeni?

2.1.3 Dílčí výzkumné otázky

- 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?
- 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

2.2 Kvantitativní výzkum

2.2.1 Cíl práce

Zjistit, zda se shodují názory ostatních členů rodiny s názory seniorů v otázkách vztahujících se k roli seniorů v rodině?

2.2.2 Hypotéza

Názory ostatních členů rodiny se v otázkách vztahujících se k roli seniorů v rodině shodují s názory seniorů

3. Metodika práce

3.1 Výzkumná metoda

Výzkum byl realizován kvalitativně kvantitativní formou. Respondenty byli senioři a členové jejich rodin žijící ve městě a na venkově v kraji Vysočina. Sběr dat od seniorů probíhal formou dotazníku s otevřenými otázkami, které jsem respondentům pokládala osobně. Získávání dat od členů rodiny bylo realizováno formou dotazníku s uzavřenými, polootevřenými a otevřenými otázkami. Pro realizaci výzkumu bylo osloveno 10 rodin, z nichž 7 souhlasilo se spoluprací. Zkoumaný vzorek obsahoval 23 respondentů. Deset z řad seniorů a třináct z řad členů jejich rodin. Dříve než byly dotazníky použity k výzkumu, proběhla pilotáž ve dvou rodinách. Výzkum byl realizován po předchozí domluvě a seznámení respondentů s tématem. Žádný z navrácených dotazníků nemusel být vyřazen.

Dotazník pro seniory obsahoval 17 otázek, z toho 1 polootevřenou a 16 otevřených. Ve snaze získat kvalitní a plnohodnotné informace jsem zvolila osobní kontakt s respondenty. První čtyři otázky blíže charakterizovaly respondenty, otázka 5 zjišťovala změnu pozice seniora v rodině po odchodu do důchodu. Otázky 6, 7, 8, 9 byly zaměřeny na způsob bydlení respondentů (společné bydlení, oddělené bydlení, bydlení v blízkosti rodiny). Otázky 10 – 16 byly zaměřeny na roli seniora v rodině a pomocí otázky 17 jsem u respondentů zjišťovala jejich názory na veřejné mínění o seniorech v České republice.

Členové rodiny vyplňovali dotazník sami. Většina otázek byla v obou dotaznících stejná kvůli porovnání odpovědí. V dotazníku bylo celkem 13 otázek, 5 uzavřených, 6 polootevřených a 2 otevřené. První tři otázky byly informativního charakteru. Otázky 4 – 7 se týkaly způsobu soužití. Otázky 8 až 10 byly zaměřeny na problematiku role seniora v rodině. V dotazníku jsem se také dotazovala na pocity respondentů v souvislosti s odchodem do starobního důchodu a to v otázkách 11 a 12. V poslední otázce jsem se opět zajímala o názor respondentů na veřejné mínění o seniorech v České republice.

3.2 Charakteristika zkoumaného souboru

Výzkumný vzorek byl vybrán na základě zkoumaného tématu, tedy účelově. Jelikož se jedná o roli seniora v rodině, zaměřila jsem se na seniory žijící ve společné domácnosti s rodinou, žijící společně s rodinou s oddělenými domácnostmi (nejčastěji na způsob výminku) a seniory žijící odděleně, ale v blízkosti jejich rodiny. Všichni z dotazovaných respondentů – seniorů byli více jak 8 let ve starobním důchodu. Do výzkumného vzorku jsem zahrnula i členy rodiny, ze kterých 22 respondentů z celkového počtu 23 žije společně nebo v blízkosti rodičů (prarodičů) více jak 11 let. Pouze jeden respondent bydlel ve společné domácnosti se seniorem 4 roky.

3.3 Zpracování získaných dat

Informace získané od respondentů jsou zpracovány odděleně, z pohledu jednotlivých rodin. Data získaná od seniorů jsou zpracována formou písemného záznamu, který obsahuje odpovědi a vyjádření respondentů. Některé sdělené informace jsou interpretovány přímými citacemi. Odpovědi ostatních členů rodin jsou znázorněny v tabulce, kde jsou jejich odpovědi rozděleny dle jednotlivých kategorií. Pro porovnání jsou za jednotlivými celky znázorněny v tabulce také odpovědi obou skupin respondentů na totožné otázky. Za jednotlivými celky – rodinami, je uvedeno shrnutí týkající se odpovědí na dílčí výzkumné otázky.

4. Výsledky

4.1 Rodina 1

Rodina žijící na venkově v rodinném domě s oddělenými domácnostmi. Starší generace rodičů se přestěhovala do upravené zadní části domu na způsob výminku po narození vnoučat (dva chlapci ve věku třech a pěti let). K dispozici mají 2 obytné místnosti, kuchyň a vlastní sociální zařízení. Bydlí se synem a jeho rodinou. Vchod do domu mají společný.

Respondent 1 (R1) – muž, 75 let (vyučen); Respondent 2 (R2) – žena, 75 let (vyučena)

Respondent 3 (R3) – muž, 40 let (vyučen); Respondent 4 (R4) – žena, 38 let (středoškolské vzdělání)

Starší generace rodiny 1

R1 a R2 uvádí, že po jejich odchodu do starobního důchodu se chování syna a jeho rodiny vůči nim nijak nezměnilo. Naopak jejich odchod do důchodu uvítali, byli rádi, že už se prý nebudou muset dít (R1 pracoval jako kameník, R2 jako kuchařka). Společné bydlení s rodinou syna jim vyhovuje, proto, jak říká R1: „Je nám tu veselo.“ R2 dodává: „Jsme rádi, když za zdmi slyšíme, že někdo vedle je. Není nám smutno a nebojíme se.“ Nevýhody a nedostatek soukromí nepocítují právě z toho důvodu, že mají samostatné sociální zařízení a vlastní místnosti. V tom spatřují hlavní důvod jejich bezkonfliktního a spokojeného společného bydlení. R2 sděluje: „V rodinách, kde mají vše společné, to musí být hrozné. Sami jsme jeden čas museli bydlet pohromadě a taky to nedělalo dobrotu.“ Jako výhodu ve společném bydlení spatřují vzájemnou pomoc. Ze strany rodiny při potížích zejména zdravotního charakteru, ze své pozice jako pomoc s hlídáním vnoučat. Jako oboustrannou výpomoc shledávají společné hrazení za energie a finanční podílení se na opravách a úpravách domu a jeho přilehlých částí.

Mezi povinnostmi, které má na starost R1 patří hlavně zahrada a péče o domácí zvířata. Říká: „S tímhle mi mladí zatím nepomáhají.“ R2 souhlasí s R1 a dodává: „Musím ho hlídat, byl nedávno vážně nemocný, mám o něj strach.“ Mezi činnostmi, které provádí R2 patří hlavně hlídání vnoučat a vaření. Oba uvádí, že s vnoučaty pomáhají

opravdu hodně, shodně říkají: „Je to pro mladé veliká výpomoc, zvláště, když jsou kluci takhle malí.“ Pro radu si za nimi občas přijde hlavně syn, např. v oblasti manuálních prací apod. Společně se radí, když je potřeba koupit něco pro všechny (plynový kotel, topení, apod.), aby se domluvili kvůli financování. Také jsou dotazováni, zda s úpravami nebo pořizováním těchto věcí souhlasí. V rodině si R1 i R2 připadají potřební. Svoji roli v rodině přirovnává R1 k pomáhající a poradenské, R2 k pomáhající a podpůrné. Oba jsou se svými pozicemi v rodině spokojeni. Dodávají, že by chtěly, aby se více posílila jejich poradenská role i v menších záležitostech, ale jsou si vědomi toho, že do všeho zasahovat nemohou.

Otázku *Jaké veřejné mínění podle Vašeho názoru, panuje o seniorech v České republice?* sděluje R1: „Mladí lidé by si měli uvědomit, že také jednou zestárnou.“ Podle R2 moc dobré mínění o seniorech v naší republice lidé nemají, ale nemůže si například stěžovat na výši důchodu. Také ale dodává, že kdyby žila např. sama ve městě, tak by se neuživila.

Mladší generace rodiny 1

Tabulka 1.1 Odpovědi členů rodiny 1

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondentů R3 a R4	
		R3	R4
Společné bydlení	výhody	vzájemná výpomoc	vzájemná výpomoc, společné řešení problémů
	nevýhody	nedostatek soukromí	žádné
	spokojenost seniorů	ano	spíše ano
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	povinnosti žádné, podle potřeby pomáhají s dětmi	ne
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	ne, vnímám je stejně	ne
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	Mám obavy z odchodu do důchodu, nevím, co mě čeká.	Na odchod do důchodu se těším, bude to pro mě úleva.
	změna role v rodině ve starobním důchodu	ne	nevím

Zdroj: vlastní výzkum

Tato tabulka zobrazuje odpovědi mladší generace rozdělené do jednotlivých kategorií. Společné bydlení je kategorií, ve které respondenti zodpovídali otázky týkající se výhod a nevýhod, kde se R3 a R4 v jedné z výhod shodli. V názoru na nevýhody bydlení se jejich odpovědi rozcházejí. Na otázku „Domníváte se, že jsou Vaši rodiče (prarodiče) spokojeni s Vaším společným soužitím?“ odpověděli respondenti téměř shodně. Otázky týkající se participace seniorů na chodu rodiny a dotaz „Domníváte se, že se na své rodiče (prarodiče) díváte jinak od té doby, co jsou ve starobním důchodu?“ jsou součástí oblasti Role seniorů v rodině. V případě participace seniorů se odpovědi R3 a R4 rozcházejí a v odpovědi otázku vnímání role seniorů ve starobním důchodu se shodovaly. Mladší generace respondentů zodpovídala otázky týkající se jejich

očekávání v souvislosti s odchodem do starobního důchodu a s tím spojenou změnou role v rodině. V obou případech se jejich odpovědi rozcházejí.

Součástí dotazníku pro členy rodiny byla též otevřená otázka „Jaké si myslíte, že panuje veřejné mínění o seniorech v České republice?“ Dle názoru R3 je veřejné mínění o seniorech dobré. Odpověď R4 na tuto otevřenou otázku: „Za svou osobu si seniorů vážím, ale nemůžu vědět o mínění veřejnosti.“

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.1 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 1

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů				Shoda
		R1	R2	R3	R4	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	1	1	4
	žádné nevýhody	1	1		1	3
	spokojenost se soužitím	1	1	1	1	4
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	1		3
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna	1	1	1	1	4

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje v kategorizované formě odpovědi, ve kterých se všichni členové rodiny nejvíce shodovali. Senioři jsou označeni jako R1 a R2, ostatní členové rodiny jako R3 a R4. Pouze ve dvou případech nedošlo ke shodě všech 4 respondentů. V otázce týkající se nevýhod společného soužití zvolil R3 odpověď nedostatek soukromí. V odpovědi na otázku zda se senioři podílí na chodu rodiny nějakými činnostmi či povinnostmi opět nedošlo ke shodě. R4 uvedla, že rodiče na starost žádné povinnosti ani činnosti nemají. Zajímavostí je fakt, že R3 zdůraznil ve své odpovědi, že povinnosti rodiče nemají žádné, mezi činnostmi rodičů uvedl pomoc s dětmi. Lze tedy vyjádřit, že shoda mezi R3 a R1, R2 je v této odpovědi předmětem diskuse.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 1

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Součástí výzkumu bylo zjistit, jakou roli mají senioři ve své rodině. Senioři v této rodině svoji roli přirovnávají k pomáhající, poradenské a podpůrné. V rodině si senioři připadají potřební.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Senioři vyjádřili spokojenost se svými rolemi v rodině a zároveň sdělili, že jejich přáním je posílit poradenskou roli v rodině.

4.2 Rodina 2

Rodina žijící na venkově v rodinném domě. Žena 74 let, vdova bydlí samostatně v přestavěné části domu, který dříve sloužil k hospodářským účelům. K dispozici má dva pokoje, kuchyň a vlastní sociální zařízení. Výminek, který má vlastní vchod, se nachází v patře a přímo sousedí s domácností, kde žije její dcera s rodinou.

Respondent 1 (R1) – žena, 74 let (vyučena)

Respondent 2 (R2) – žena, 46 let (středoškolské vzdělání); Respondent 3 (R3) – muž, 48 let (středoškolské vzdělání); Respondent 4 (R4) – muž, 24 let (středoškolské vzdělání)

Starší generace rodiny 2

R1 uvádí, že chování jejich blízkých se po jejím odchodu do důchodu nezměnilo. Společné soužití s dcerou a její rodinou jí vyhovuje, říká: „Jsem maximálně spokojená, nic mi nechybí. Takhle jsem si svoje stáří představovala. Nemusím se starat o celý dům, postarají se mladí. Jsem strašně ráda, že nejsem sama, i když jsem už 12 let vdova.“ Na nedostatek soukromí si nestěžuje, sděluje, že je to díky oddělenému bydlení. Jako další výhodu jmenuje finanční výpomoc při koupi důležitých věcí a finanční výpomoc při hrazení energií: „Je to výhodné pro nás pro všechny. Já sama bych to nezaplatila, i když na důchod si nemůžu stěžovat. Mám se líp, než když jsem pracovala.“ Nevýhody ve společném bydlení pocítovala v době, když byli vnuci malí. Říká: „Když byli kluci malí a vyvedli nějakou lumpárnu, tak dostali a s tím jsem někdy nesouhlasila. To byla jediná nevýhoda.“ R1 často mluví v rozhovoru o svých vnoučatech.

Co se týká povinností a činností, které má na starost pouze R1, říká: „Cítím se být plně členem rodiny. Podílím se na chodu domácnosti, vařím každý den v týdnu obědy pro děti, když přijedou z práce. Zastanu i práci na zahradě a taky krmím psa a kočku.“ Pro radu a pomoc za R1 občas rodina přijde, hlavně zeť v záležitostech zahradničení. Dcera, když byli kluci hodně malí. Ve své rodině se cítí být potřebná, svoji roli přirovnává k podpůrné a pomáhající. Na otázku jakou roli by chtěla v rodině zastávat odpovídá: „Jsem spokojená, tak jak to je.“ Veřejné mínění o seniorech v ČR je dle R1 odlišné věkem, říká: „Mladí mezi 20 až 30 lety se na staré lidi dívají nepotřebně,

odmítají je. Ti kolem padesátky a starší už lépe, protože se ke stáří přibližují a tak nás začínají přijímat.

Mladší generace rodiny 2

Tabulka 1.2 Odpovědi členů rodiny 2

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondentů R2, R3 a R4		
		R2	R3	R4
Společné bydlení	výhody	vzájemná výpomoc, výpomoc rodičům	vzájemná výpomoc, výpomoc rodičům	vzájemná výpomoc, výpomoc rodičům, finanční výhody
	nevýhody	žádné velké nevýhody nejsou	zasahování do osobních záležitostí	zasahování do osobních záležitostí, vzájemné neshody
	spokojenost seniorů	ano	ano	ano
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	pomoc při vaření během pracovního týdne	výpomoc v domácnosti	výpomoc v domácnosti
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	ne	ne	více se mi věnovali
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	o důchodu zatím nepřemýšlím	nevím	do důchodu strašně daleko, zatím o tom nepřemýšlím
	změna role v rodině ve starobním důchodu	nevím	spíše ne	nevím

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka prezentuje jednotlivé odpovědi členů rodiny na znázorněné otázky. V odpovědích na výhody společného bydlení se shodli všichni 3 respondenti. R4 uvádí ještě finanční výhody. Na otázku nevýhod odpověděl každý z respondentů jinak. R2 uvádí, že žádné velké nevýhody nejsou. R3 a R4 oba shodně uvádí odpověď zasahování do osobních záležitostí, přičemž R4 ještě dodává vzájemné neshody. V odpovědi na

otázku „Domníváte se, že jsou Vaši rodiče (prarodiče) spokojeni s Vaším společným soužitím?“ odpověděli všichni tři respondenti ano. Odpovědi na otázky v kategorii Role seniorů v rodině byly následující. Podíl seniorů na chodu rodiny formou činností či povinností označili respondenti kladnou odpovědí. Odpověď na otázku, zda se změnilo jejich vnímání vůči rodičům (prarodičům) po odchodu do důchodu zvolili R2 a R3 stejnou. R4 odpověděl, že se mu prarodiče více věnovali. Očekávání respondentů spojená s představou odchodu do starobního důchodu byla shodná u R2 (O důchodu zatím nepřemýšlím) a R4 (Do důchodu strašně daleko, zatím o tom nepřemýšlím). R3 uvedl odpověď nevím. Na otevřenou otázku „Jaké si myslíte, že panuje veřejné mínění o seniorech v ČR?“ odpověděla R2, že mínění veřejnosti o seniorech není na dobré úrovni. R3 sdělil, že podle jeho názoru je lepší mínění o seniorech na venkově, než ve městech. Respondent 4 se k této otázce vyjádřil odpovědí: „Na seniory se veřejnost netváří příliš vstřícně. Myslím, že jsou spíše na obtíž.“

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.2 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 2

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů				Shoda
		R1	R2	R3	R4	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	1	1	4
	žádné nevýhody	1				0
	spokojenost se soužitím	1	1	1	1	4
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	1	1	4
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna	1	1	1		3

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka prezentuje odpovědi v kategorizované formě, ve kterých se členové rodiny 2 nejvíce shodovali. Senior je označen jako R1, ostatní členové rodiny jako R2, R3, R4. Všichni respondenti se shodli u třech otázek, které znázorňuje tabulka. Největší rozdíl v odpovědích se týkal otázky nevýhody společného soužití. R1 uvedla, že žádné nevýhody neshledává. Odpověď R2 byla žádné velké nevýhody nejsou a R3 a R4 se shodli na odpovědi zasahování do vašich osobních záležitostí. R4 označil také možnost vzájemné neshody. Zde se tedy výpovědi respondentů neshodují. Odpověď, že se vnímání seniora v rodině po jeho odchodu do starobního důchodu nezměnilo, označili R1, R2 a R3. R4 uvedl, že pro něj to znamenalo změnu v tom, že prarodiče na něj měli více času.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 2

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Senior v rodině 2 přirovnal svoji roli v rodině k podpůrné a pomáhající. V rodině si připadá potřebný.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Senior rodiny 2 vyjádřil spokojenost se svojí rolí v rodině, cítí se být plně členem rodiny.

4.3 Rodina 3

Ve městě, v bytě 4+1 žije společně 75letá žena, vdova se svoji 24letou vnučkou. K dispozici má svůj pokoj, sociální zařízení a kuchyň jsou společné.

Respondent 1 (R1) – žena, 75 let (základní vzdělání)

Respondent 2 (R2) – žena, 24 let (středoškolské vzdělání)

Starší generace rodiny 3

R1 nesděluje, že by se vůči ní nějakým způsobem změnilo chování členů její rodiny po odchodu do starobního důchodu. Dále říká: „Naše společné bydlení mi vyhovuje, hlavně kvůli tomu, že si navzájem pomůžeme, když je třeba.“ Na otázku, zda spatřuje nějaké nevýhody ve společném bydlení, odpovídá žádné. Nedostatek soukromí nepociťuje, přes týden je vnučka ve škole, tak je v bytě sama. Jinak má k dispozici svůj pokoj. Sděluje: „Myslím si, že byt je pro dva lidi dost velký.“ R1 často mluví o starším vnukovi, který bydlí ve stejném městě, říká: „Starší vnuk za mnou občas zajde, jestli mi něco nechybí. Je moc hodný, když něco potřebuju, obracím se na něj. Vnučku nechci se svými starostmi obtěžovat, má dost práce se školou.“

Mezi činnostmi a povinnostmi, které má na starosti pouze R1 uvádí domácí práce. Co se týká role R1 v rodině, udává, že si v rodině připadá potřebná, ale žádnou roli v ní nezastává a ani by zastávat nechtěla. Říká: „Jsem ráda, že tu nejsem sama a že mi někdo pomůže. Nikomu do věcí nemluví, udělalo by to zlou krev, kdybych se do toho mladým míchala. Jsem takhle spokojená.“ R1 uvádí, že o pomoc či radu jí vnučka nežádá, říká: „Když vnučka přijede ze školy, tak si chvíli popovídáme, jak se měla, ale o moje rady do života nestojí.“ Názor na veřejné mínění o seniorech v ČR vyjadřuje R1 slovy, že mínění o starých lidech je dobré.

Mladší generace rodiny 3

Tabulka 1.3 Odpovědi členů rodiny 3

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondenta R2
		R2
Společné bydlení	výhody	vzájemná výpomoc, finanční výhody
	nevýhody	nedostatek soukromí
	spokojenost seniorů	spíše ne
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	vaření obědů, když jsem doma; vytírání; kupování novin
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	nevím
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	Odchod do důchodu příliš daleko
	změna role v rodině ve starobním důchodu	ano

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje odpovědi v oblasti výhody, nevýhody, spokojenost seniorů a podíl seniorů na chodu rodiny tak, jak je sdělila R2. V otázce týkající se změny vnímání role seniorů po odchodu do starobního důchodu označil respondent možnost nevím. V oblasti očekávání spojená s představou odchodu do starobního důchodu R2 odpověděla, že odchod do důchodu je příliš vzdálený a proto ho vůbec neřeší. Co se týká změny role v rodině ve starobním důchodu, napsala R2 zajímavou odpověď „To je těžká otázka, protože až budu v důchodu, tak moje rodiče ani prarodiče nebudou naživu, bratr moje rodina není. Budoucí rodinu nevím, jakou budu mít, ale už z principu se pozice musí změnit, když nebudu pracovat.“ Názor R2 na veřejné mínění o seniorech v České republice: „Zabírají místo mladým, staromódní, neschopni se naučit zacházet

s novými technologiemi, neustále kritizující mládež. Ale na druhou stranu si myslím, že už se přestává pohlížet na babičky jako na automatické chůvy potomků a nevnímá se špatně, když začnou žít vlastní aktivní důchodový věk, kam tolik děti nepatří.“

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.3 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 3

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů		Shoda
		R1	R2	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	2
	žádné nevýhody	1		0
	spokojenost se soužitím	1		0
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	2
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna	1		0

Zdroj: vlastní výzkum

Z dat prezentovaných v tabulce 2 je patrné, že ke shodným tvrzením R1 (senior) a R2 (člen rodiny) došlo pouze ve dvou odpovědích v každé ze dvou oblastí. Jednalo se zejména o shodu ve volbě výhod společného bydlení a v otázce podílení se seniorů na chodu domácnosti, kde se obě R1 a R2 také shodly. Možné příčiny rozdílných odpovědí na další otázky jsou předmětem diskuse.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 3

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Senior rodiny 3 se vyjádřil o své roli jako o žádné a dodal, že žádnou by ani zastávat nechtěl. V rodině se cítí být potřebný.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Se svojí pozicí vyjádřil senior spokojenost.

4.4 Rodina 4

V rodinném domě na venkově žije tříčlenná rodina. Žena 80 let, vdova žije společně se synem a jeho manželkou. K dispozici má vlastní pokoj, ostatní místnosti a sociální zařízení jsou společné.

Respondent 1 (R1) – žena, 80 let (vyučena)

Respondent 2 (R2) – muž, 58 let (středoškolské vzdělání); Respondent 3 (R3) – žena, 55 let (středoškolské vzdělání)

Starší generace rodiny 4

Při odpovědi na otázku *Máte pocit, že se vůči Vám změnilo chování Vašich dětí od té doby, co jste v důchodu?* R1 delší dobu přemýšlí a pak říká: „To víte, že ano. Více mě začali hlídat, abych prý tolik nedělala, že to není potřeba. Jenže já byla celý život zvyklá pracovat, tak jsem je neposlechla a dělám si všechno po svém.“ Společné soužití se synem a snachou si chválí. Je prý ráda, že může být i v pokročilejším věku doma a říká: „Jsem samostatná a o sebe se ještě postarám, nechtěla bych zůstat mladým na krku, toho se bojím nejvíc. Smrti se nebojím.“ Nedostatek soukromí nepociťuje, sděluje: „Na tohle nejsem háklivá a koneckonců, mám svůj pokoj. Jsem ráda, že tu někdo je, nejhorší je samota.“ Jako výhody společného bydlení vidí vzájemnou pomoc a to, že není sama. O nevýhodách dle R1 nemůže být řeč.

Co se týká činností nebo povinností, které by měla na starost pouze R1, říká, že zastane drobné práce v domácnosti. Mluví hlavně o vaření a drobném úklidu a sděluje, že také pomáhá s lehkými pracemi kolem drobného domácího zvířectva a na zahradě, která je pro R1 velkým koníčkem. Pro radu si za ní chodí syn i snacha v záležitostech vaření, zemědělství a zahradničení. Ve své rodině si připadá potřebná, svoji roli přirovnává k pomocné, je sní spokojena. Zároveň však říká: „Chtěla bych být ještě víc nápomocná při práci, ale stáří už mi to tolik nedovoluje.“ Na otázku, která se týká veřejného mínění o seniorech v České republice odpovídá: „Dneska už to není žádná úcta ke stáří. Já se nemám špatně, ale jinak si myslím, že situace není dobrá.“

Mladší generace rodiny 4

Tabulka 1.4 Odpovědi členů rodiny 4

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondentů R2 a R3	
		R2	R3
Společné bydlení	výhody	vzájemná výpomoc	vzájemná výpomoc
	nevýhody	žádné	nedostatek soukromí
	spokojenost seniorů	nevím	ano
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	domácnost, zahrada	zahrada, výpomoc v kuchyni
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	ne	ne
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	Na odchod do důchodu se těším, bude to pro mě úleva	Mám obavy z odchodu do důchodu, nevím, co mě čeká
	změna role v rodině ve starobním důchodu	nevím	nevím

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje odpovědi členů rodiny na otázky podle kategorií. V odpovědích týkajících se výhod se R2 a R3 shodli. Opakem jsou odpovědi na otázku *Jaké nevýhody spatřujete ve Vašem společném soužití?* Zatímco R2 zvolil odpověď žádné, R3 označila možnost nedostatek soukromí. Odpovědi související s názorem na spokojenost seniorů se společným bydlením jsou též rozdílné. R2 uvedl nevím a R3 se domnívá, že R1 je spokojena s jejich společným bydlením. Odpovědi na otázky v oblasti Role seniorů v rodině se u R2 i R3 shodují. V představě odchodu do starobního důchodu se každý z respondentů ztotožňuje s jinou z nabízených možností. Co se týká změny role R2 a R3 po odchodu do starobního důchodu v jejich rodině, jsou odpovědi opět shodné.

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.4 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 4

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů			Shoda
		R1	R2	R3	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	1	3
	žádné nevýhody	1	1		2
	spokojenost se soužitím	1		1	2
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	1	3
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna		1	1	2

Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce popisující shodu respondentů na styčné otázky je senior znázorněn jako R1, ostatní členové rodiny jako R3 a R4. Shodné odpovědi se týkají dvou odpovědí, každá z jiné oblasti. Jsou to odpovědi vzájemná výpomoc, přičemž R1 uvedla ještě odpověď, že není sama. Druhou ze shodných je participace na chodu rodiny. Naopak rozdílná tvrzení se týkají nevýhod bydlení, kde se shodli pouze R1 a R2, R3 označila odpověď vzájemné neshody. Dále se jedná o spokojenost soužití starší generace s mladší. R1 a R3 udávají spokojenost, R2 zvolil odpověď nevím.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 4

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Senior přirovnal svoji roli v rodině k pomocné a zároveň se vyjádřil, že by chtěl, aby se tato jeho role prohloubila. V rodině se cítí být potřebný.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Starší generace je se svojí rolí v rodině spokojená.

4.5 Rodina 5

Rodina žije na vesnici v rodinném domě. Starší generace obývá přízemí, v patře bydlí syn s rodinou. Domácnosti jsou oddělené, mají společné vytápění. Vchod do domu je také společný.

Respondent 1 (R1) - muž, 76 let (vyučen); Respondent 2 (R2) - žena, 74 let (vyučena)

Respondent 3 (R3) - muž, 46 let (vyučen); Respondent 4 (R4) - žena, 51 let (vyučena)

Starší generace rodiny 5

R1 nemá pocit, že se vůči němu změnilo chování členů jeho rodiny, když odešel do důchodu. Navíc dodává: „Dokonce o mě byl zájem pořád, dostával jsem další pracovní nabídky.“ R2 sděluje, že po odchodu do důchodu vůči ní k žádným změnám v okolí nedošlo. Společné bydlení s mladší generací vyhovuje oběma respondentům. Nedostatek soukromí nepociťují, prý je to proto, že mají každý svoji domácnost. Výhody společného bydlení spatřuje R1 v tom, že má méně starostí, říká: „Mám méně práce s domem a zahradou, udělají to děti, hlavně co se týká údržby domu.“ R2 shledává výhody společného soužití hlavně v tom, že není sama, také dodává: „Nemusím se o všechno starat, pomáháme si navzájem.“ Za výhodu oba respondenti považují také společné hrazení nákladů za energie a při koupi potřebných věcí, na které taky přispívají, uvádí, že spíš menší částkou. Jako nevýhodu označují oba respondenti občasné hádky se synem, říkají: „Většinou je to proto, že se na něčem neshodneme.“

Mezi činnostmi a povinnostmi R1 jmenuje péči o drobné zvířectvo, zahradu a drobné údržbářské práce. Říká: „Většinou pomáhám synovi, jsem mu k ruce, když něco dělá.“ R2 uvádí práci na zahradě a sděluje, že má na starosti v domě topit: „Máme plynový kotel, který vždycky zapínám a vypínám jak je potřeba.“ V otázce, zda děti žádají o nějakou pomoc či radu uvedl R1, že syn se chodí radit v případě pořizování větších věcí (např. sekačka, auto) R1 říká: „Přijde se zeptat na můj názor, co si o tom myslím. Někdy na moje rady dá, ale spíš myslím, že čím je starší, tím si dělá věci po svém. Také se se mnou radí snacha o věcech, které se týkají zahradničení.“ R2 uvádí, že za ní si děti většinou pro radu nechodí. R1 i R2 si připadají v rodině potřební. R1 svoji roli přirovnává k pomocné a poradenské, R2 k pomocné. Se svými rolemi v rodině jsou

spokojeni, neměnili by. Názor respondentů na otázku veřejného mínění o seniorech v České republice odpověděli respondenti následovně. R1: „Myslím si, že péče státu o seniory je dobrá, akorát důchody by měly být vyrovnanější pro všechny. Můžu říct, že dohromady s manželkou se máme lépe, než když jsme pracovali. Mladí by si měli starších více vážit a pomáhat jim, jednou také budou důchodci.“

R2: „Stát se o staré lidi celkem stará. Důchod je dostačující, ale to беру z pohledu společného bydlení s dětmi a to, že jsme dohromady s manželem. Společnost se domnívá, že nejlepší by bylo, aby staří brzy umřeli.“

Mladší generace rodiny 5

Tabulka 1.5 Odpovědi členů rodiny 5

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondentů R3 a R4	
		R3	R4
Společné bydlení	výhody	vzájemná výpomoc	vzájemná výpomoc, finanční výhody, společné řešení problémů, výpomoc rodičům
	nevýhody	nevýhody nespátřuji	občasné neshody
	spokojenost seniorů	nevím	spíše ano
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	dávají pozor na dům, když jsem v práci	zahrada, vytápění domu
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	dávám na ně větší pozor	mám větší obavu o jejich zdraví
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	důchodu se nedočkám	Na odchod do důchodu se těším, bude to pro mě úleva
	změna role v rodině ve starobním důchodu	nevím	nevím

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje odpovědi mladší generace rodiny. V otázce výhody označil respondent 4 mnohem více odpovědí, než R3. Liší se také odpovědi v otázce nevýhod. Zatímco R3 nevýhody neudává, R4 označil možnost občasné neshody. V názoru na spokojenost seniorů se společným soužitím odpověděl R3 nevím. R4 se domnívá, že starší generace je se společným bydlením spíše spokojená. Co se týká činností a povinností starší generace rodiny, uvádí R3 a R4 činnosti jako práce na zahradě, hlídání

domu při jejich nepřítomnosti a vytápění domu. V otázce *Domníváte se, že se na své rodiče díváte jinak od té doby, co jsou ve starobním důchodu?* odpověděl R3, že je více hlídá a R4, že změna je v tom, že se obává o jejich zdraví víc než předtím. V odpovědi na očekávání související s představou do starobního důchodu se R3 neztotožnil ani s jednou z nabízených možností a zvolil odpověď jiné, kam dopsal, v této době se důchodu nedočkám. R4 se ztotožnila s možností, která je znázorněna v tabulce. Na otázku související s předpokladem změny role v rodině po odchodu do důchodu oba respondenti označili možnost nevím. Odpovědi na poslední otevřenou otázku týkající se veřejného mínění o seniorech v České republice R3 odpověděl: „Moc dobré mínění o seniorech nepanuje.“ a R4 se domnívá: „O seniorech panuje, že se mají lépe, než pracující (v současnosti nejistota zaměstnání). Myslím, že by se stát měl lépe starat o nemocné, staré lidi a zajistit jim větší výhody ve zdravotnictví, jako odměnu za celoživotní práci.“

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.5 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 5

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů				Shoda
		R1	R2	R3	R4	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	1	1	4
	žádné nevýhody			1		0
	spokojenost se soužitím	1	1		1	3
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	1	1	4
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna	1	1			2

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka prezentuje počet shod, které měli všichni respondenti rodiny 5 na styčné otázky. Starší generace je označena jako R1 a R2. Úplná shoda je patrná ve dvou odpovědích. Vzájemnou výpomoc uvedli ve výhodách všichni respondenti a participaci seniorů na chodu rodiny také. V případě nevýhod společného bydlení se respondenti neshodli, kromě R3, který sdělil, že žádné nespaturuje. V otázce spokojenosti došlo ke shodě u třech respondentů kromě R3, který uvedl odpověď nevím. V oblasti Role seniorů v rodině došlo ke shodě odpovědí týkajících se participace u všech čtyřech respondentů. V souvislosti se změnou role seniora v rodině po odchodu do důchodu byly odpovědi mladší a starší generace rozdílné. R1 a R2 uvedli, že ke změně nedošlo, zatímco u R3 a R4 se dle jejich odpovědí pohled na rodiče změnil.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 5

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Respondent 1 (muž, 76 let) ze starší generace přirovnal svoji roli v rodině k pomocné a poradenské, respondent 2 (žena, 74 let) k roli pomocné. Starší generace sdělila, že se cítí být v rodině potřebná.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Starší generace je se svými rolemi v rodině spokojená.

4.6 Rodina 6

V tomto případě se jedná o rodinu, kdy mladší a starší generace žijí zcela odděleně, ale domácnosti jsou nedaleko od sebe (v jedné ulici). Obě rodiny žijí v rodinných domech.

Respondent 1 (R1) – muž, 73 let (středoškolské vzdělání); Respondent 2 (R2) – žena, 72 let (středoškolské vzdělání)

Respondent 3 (R3) – žena, 50 let (vyučena); Respondent 4 (R4) – žena, 26 let (středoškolské vzdělání)

Starší generace rodiny 6

Na otázku *Máte pocit, že se vůči Vám změnilo chování Vašich dětí od té doby, co jste v důchodu?* oba respondenti odpovídají ano a dodávají: „Když jsme odcházeli do důchodu, byli naši rádi, že jim můžeme vypomáhat s vnoučaty. A že budou mít klid, když jsme v důchodu.“ R1 dodává, že rodina nechtěla, aby v důchodu dál pracovali. V odpovědi na otázky týkající se činností a nebo povinností, které by souvisely s chodem rodiny mladší generace R1 sděluje, že pomáhá s venčením psa. R2 říká: „Povinnosti ani žádné činnosti nemám, spíš radím ohledně vaření.“ Pro radu si děti občas přijdou ohledně věcí, které se týkají domácnosti. Říkají: „Spíš se s námi přijde poradit dcera, vnučka ne.“ V rodině si R1 připadá spíš potřebný, zatímco R2 říká: „Spíš si nepřipadám potřebná, máme každý svůj život a je to takhle dobře. Než si mladí našli svoje bydlení, bydleli jsme tu všichni společně, i s vnoučaty. Ulevilo se nám, když se odstěhovali a my jsme měli svůj klid. Společně bysme bydlet nechtěli.“ R1 souhlasí.

Se svými rolemi v rodině jsou spokojeni, R1 ji přirovnává k pomáhající a R2 k podpůrné. R1 říká, že by chtěl zastávat roli poradenskou, ale chápe, že do rozhodování ostatních členů rodiny příliš zasahovat nemůže. Na dotaz *Jak často Vás děti či vnoučata navštěvují?* respondenti sdělují, že dcera je navštěvuje každý den. Vnučka méně. Říkají: „Navštěvujeme se taky navzájem, ale častěji chodí děti k nám. Vnučka chodí dvakrát týdně, dcera každý den.“ V názoru, jaké podle nich panuje veřejné mínění o seniorech v České republice se shodují. R1: „Mínění je spíš horší, mladí o nás nemluví lichotivě.“ R2 dodává: „Je to hlavně proto, že nás nepotřebují.“

Mladší generace rodiny 6

Tabulka 1.6 Odpovědi členů rodiny 6

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondentů R3 a R4	
		R3	R4
Role seniorů v rodině	navštěvování	denně	několikrát v týdnu
	podíl seniorů na chodu rodiny	ne	ano
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	ne	ne
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	Na odchod do důchodu se těším, bude to pro mě úleva	Mám obavy z odchodu do důchodu, nevím, co mě čeká
	změna role v rodině ve starobním důchodu	spíše ne	spíše ne

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka prezentuje odpovědi mladší generace rodiny 6 na dvě ze tří původních oblastí z důvodu odděleného bydlení. Na otázku *Jak často navštěvujete svoje rodiče (prarodiče)?* odpověděla R3 denně. R4 sdělila, že prarodiče navštěvuje různě, většinou několikrát do týdne. R3 sdělila, že rodiče se na chodu rodiny žádnými činnostmi nebo povinnostmi nepodílí. Respondent 4 uvedla, že pomáhají s venčením psa. Co se týká pohledu na starší generaci po odchodu do důchodu, R3 i R4 se shodly na odpovědi ne. V názorech na očekávání spojená s představou odchodu do důchodu se R3 a R4 rozcházejí. Odpověď týkající se změny role v rodině ve starobním důchodu byla v obou případech spíše ne. V otázce veřejného mínění o seniorech R3 uvedla: „Mají celkem klidný a spokojený život, pokud netrpí nějakou závažnou nemocí a nemusí doplácet hodně peněz za léky a zdravotní péči. V tomto věku již nemají starosti s bydlením a pokud mají děti, které se o ně dokáží postarat, mohou prožít klidné a spokojené stáří.“

Názor R4: „Na seniory se v dnešní době nepohlíží moc dobře.“

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.6 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 6

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů				Shoda
		R1	R2	R3	R4	
Role seniorů v rodině	navštěvování	1	1	1	1	4
	participace seniorů na chodu rodiny	1			1	2
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna			1	1	2

Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce jsou znázorněny shodné odpovědi všech členů na styčné otázky. Jako R1 a R2 je označena starší generace rodiny. Z důvodu odděleného bydlení byla vynechána oblast Společné soužití. Na otázku *Jak často Vás navštěvují Vaše děti (vnoučata)?* se odpovědi shodovaly u všech členů rodiny i co se týká četnosti návštěv. V otázce participace seniorů na chodu rodiny se shodli pouze R1 a R2, přičemž uvedli také stejnou odpověď (venčení psa). Názor na změnu role seniora v rodině po odchodu do důchodu se lišil u obou generací. Starší generace sdělila, že změnu pocítila. R3 a R4 uvedly, že se jejich pohled na rodiče (prarodiče) po odchodu do důchodu nezměnil.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 6

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Starší a mladší generace této rodiny žijí odděleně. Respondent 1 (muž, 73 let) přirovnal svoji roli v rodině k pomáhající, zároveň sdělil, že by rád zastával také roli poradenskou. Respondent 2 (žena, 72 let) svoji roli označila jako podpůrnou. R1 uvedl, že si v rodině připadá potřebný, zatímco R2 sdělila, že si v rodině potřebná spíše nepřípadá.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Senioři uvedli, že jsou se svými rolemi v rodině spokojeni.

4.7 Rodina 7

Ve městě, v panelákovém domě 3+1 bydlí společně osmdesátiletý muž se svojí vnučkou a jejím ročním synem. Muž má k dispozici vlastní pokoj.

Respondent 1 (R1) – muž, 80 let (vyučen)

Respondent 2 (R2) – žena, 29 let (vyučena)

Starší generace rodiny 7

Respondent 1 hovoří o tom, že po odchodu do důchodu se chování jeho vnučky vůči němu nezměnilo. Společné bydlení mu, dle jeho slov, vyhovuje, má se o něj kdo postarat, dodává: „Já se ještě obsloužím sám, ale pere a vaří mi vnučka. Děláme to takhle od začátku, bydlíme dohromady 4 roky. Říká, že jí to nevadí, že se o to postará. Teď má vnučka hodně práce s tím malým, tak si dávám pozor, abych jí zbytečně další práci nepřidělával.“ Dle jeho vyjádření má dostatek soukromí, ale zmiňuje se: „Horší je to s koupelnou a záchodem, ale zatím jsme se vždycky nějak domluvili. Jinak si nestěžuju, mám vlastní pokoj, kde mám televizi, tak když chci, jsem tam.“ Jedinou nevýhodu spatřuje R1 v používání sociálního zařízení, žádné další nesděljuje.

Mezi činnosti, které má v rodině na starosti patří nakupování, říká: „Každý ráno chodím kupovat pečivo, je to hned za rohem. Cestou si koupím taky noviny. Jinak na starosti nic jiného nemám. Větší nákupy obstarává vnučka. Někdy dohlídnu na malého, když spí, ale sám s ním doma nezůstávám. Taky přispívám na domácnost z důchodu.“ Respondent 1 sděluje, že o radu ho vnučka nežádá, dle svých slov pomáhá nakupováním. V rodině si nepřipadá moc potřebný, říká: „Síly ubejvají, někdy si připadám, že jsem na obtíž. Ale vnučka mi to nikdy neřekla, stará se o mě hezky.“ Svoji roli v rodině přirovnává k pomáhající, říká, že spokojený by byl, kdyby mohl pomáhat vnučce trochu víc. Odpověď R1 týkající se mínění veřejnosti o seniorech v České republice: „V dnešní době je to pro starý lidi těžký, hlavně ve městě. Sám bych z důchodu nevyžil, musel bych jít do domova důchodců. Ke starým lidem dneska není žádná úcta.“

Mladší generace rodiny 7

Tabulka 1.7 Odpovědi členů rodiny 7

Kategorie	Otázky	Odpovědi respondenta R2
		R2
Společné bydlení	výhody	finanční výhody, vzájemná výpomoc
	nevýhody	nedostatek soukromí
	spokojenost seniorů	ano
Role seniorů v rodině	podíl seniorů na chodu rodiny	drobné nákupy, dohled na dítě, finanční pomoc
	změna vnímání role seniorů ve starobním důchodu	více dědu kontroluji
Očekávání spojená s představou starobního důchodu	představa odchodu do starobního důchodu	Mám obavy z odchodu do důchodu, nevím, co mě čeká
	změna role v rodině ve starobním důchodu	nevím

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje odpovědi R2, člena mladší generace. V otázce výhod označila R2 finanční výhody a vzájemnou pomoc. Nevýhodu společného bydlení spatřuje v nedostatku soukromí. R2 se domnívá, že respondent 1 je s jejich společným soužitím spokojený. Co se týká podílu seniorů na chodu rodiny, R2 udává několik činností, které zajišťuje R1. Odpověď v otázce změny pohledu na roli seniora v rodině po jeho odchodu do důchodu, kterou udala R2 byla více dědu kontroluji. V oblasti očekávání se v otázce související s představou odchodu do starobního důchodu R2 ztotožnila s možností znázorněnou v tabulce. R2 označila v odpovědi na otázku týkající se změny role v rodině ve starobním důchodu možnost nevím.

Odpovědi respondentů na shodné otázky

Tabulka 2.7 Porovnání odpovědí respondentů rodiny 7

Kategorie	Odpovědi	Odpovědi respondentů		Shoda
		R1	R2	
Společné bydlení	vzájemná výpomoc	1	1	2
	žádné nevýhody			0
	spokojenost se soužitím	1	1	2
Role seniorů v rodině	participace seniorů na chodu rodiny	1	1	2
	role seniora v rodině po odchodu do důchodu nezměněna	1		0

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka znázorňuje shodu v odpovědích respondentů rodiny 7 na styčné otázky. Je patrné, že ke shodě došlo ve třech případech, z nichž každá z odpovědí patří do jiné kategorie. Odpověď 'žádné nevýhody' nevyjádřil ani jeden z respondentů, proto zde ke shodě v tomto případě nedošlo. Na tom, zda role seniora v rodině po odchodu do starobního důchodu zůstane nezměněna se respondenti také neshodli, protože R2 uvedla, že se její pohled na R1 poté co odešel do důchodu změnil.

Dílčí výzkumné otázky – Rodina 7

DVO 1) Jakou roli mají senioři ve své rodině?

Senior přirovnal svoji roli v rodině k roli pomocníka. V rodině si nepřipadá potřebný. Obává se, aby nebyl na obtíž.

DVO 2) Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?

Senior rodiny 7 sdělil, že by se svojí rolí pomocníka byl spokojený, kdyby se tato role posílila a on mohl být v rodině více nápomocen.

5. Diskuse

Výzkum se seniory probíhal kvalitativní formou, dotazováním se na otevřené otázky z dotazníku. Z důvodu přiblížení problematiky respondentům a za účelem získání hodnotných informací jsem zvolila osobní kontakt se seniory, který vždy proběhl po předchozí domluvě. Celkem se zúčastnilo výzkumu 10 respondentů z řad seniorů. Mezi respondenty převažovaly ženy, z celkového počtu deseti seniorů byly zastoupeny v šesti případech, nikdo ze seniorů nebyl mladší sedmdesáti let a všichni byli více než 11 let ve starobním důchodu. Nezanedbatelným faktorem bylo také to, že všichni senioři byli soběstační, co se týká úkonů sebepečce.

Sběr dat se členy rodiny probíhal prostřednictvím kvantitativního výzkumu formou dotazníku. Skupinu respondentů tvořilo 23 členů rodin. Většina z dotazovaných byla ve věku 46 a více let, tři respondenti spadali do věkové kategorie 20 – 35 let. Mezi dotazovanými převažovaly ženy.

V případech většiny rodin se jednalo o soužití mladší a starší generace v rodinném domě s oddělenými domácnostmi, byly to zejména rodiny žijící na venkově. Respondenti ve většině případů mluvili o svém bydlení, jako o výminku. Tento způsob soužití generací se, podle Glosové (7) a Haškovcové (8), uplatňoval v dřívějších dobách. Obě autorky zohledňují i stinné stránky této tzv. mezigenerační výměnné služby. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že dnešní senioři žijící na venkově, kde je tento model poměrně často uplatňován, jsou s touto variantou bydlení spokojeni. Je ovšem třeba vzít v potaz, že od dob minulých se tento styl soužití liší především tím, že generace seniorů má k dispozici vlastní sociální zařízení, kuchyň, více místností apod. V podstatě standardně vybavenou druhou samostatnou domácnost, jak tomu bylo i v případě seniorů z rodiny 1, rodiny 2 a rodiny 5, kteří takovýmto způsobem žijí se svými dětmi. Sami senioři z těchto rodin také uvedli, že jsou spokojeni s tímto bydlením proto, že mají oddělené domácnosti a vlastní sociální zařízení. Senioři z rodiny 1 se podělili o svoji zkušenost, že jeden čas museli bydlet se svými dětmi a jejich rodinou společně. Na základě toho sdělili, že ... „v rodinách, kde mají vše společné, to musí být hrozné“...

Otázkou je, do jaké míry tento způsob současného společného bydlení lze považovat ještě za výminek, pokud má každý své příslušenství a starší generace již v podstatě není závislá na té mladší. Z hlediska materiálního by se dalo říct, že o výminku se hovořit nedá. Ovšem z hlediska architektonického a sociálního ano. Místnosti, kde senioři bydlí, jsou z větší části přestavěné bývalé stodoly a chlévy, které v současné době nejsou využívány z důvodů ústupu soukromého zemědělství a hospodaření z venkovského života. Proto také dochází k rozšiřování velikosti výminků, dříve byla pro staré lidi vyčleněna jedna místnost, protože hospodářství si nemohlo v tehdejších poměrech dovolit ustupovat potřebám starých a nepotřebných lidí, které už mu nepřinášeli žádný užitek. Místa bylo třeba pro dobytek a nářadí. Z hlediska sociálního je podstata výminku stejná. Dříve staří odcházeli na výminek, aby předali hospodářství a starosti s ním spojené mladým, aby v domě uvolnili místo mladší generaci, chtěli v klidu dožít. Od mladých se očekávalo, že se za tuto výměnu o rodiče postarají, samozřejmě byly uzavírány smlouvy, které nebyly vždy dodržovány, jak to ve své knize popisuje Glosová. Dnes senioři přenechávají mladým svůj dům většinou z toho důvodu, aby uvolnili místo početnější rodině, pravděpodobně se stejným očekáváním, jako senioři kdysi.

Co se týká vztahů v rodinách, které žijí tímto způsobem, můžeme na základě odpovědí všech respondentů rodiny 1, rodiny 2 a rodiny 5, kde má každá generace svoji domácnost, dojít ke dvěma zobecněným závěrům. Starší i mladší generace v těchto rodinách shledávají výhody společného bydlení, všichni hovoří o vzájemné pomoci. O finančních výhodách, nebo finanční pomoci ze své strany mluví pouze senioři a nejmladší členové rodiny, kterým byl v tomto případě pouze jeden respondent. To koresponduje s názorem Sýkorové, že jsou senioři podstatným zdrojem finančních transferů směřujících zejména k dospělým dětem a také k vnoučatům. Také Haškovcová konstatuje, že právě prarodiče se mnohdy „finančně podílejí na vysokém životním standardu svých vnuků.“ O nevýhodách se starší generace nezmiňuje, kromě rodiny 5, kde senioři sdělili občasné neshody se synem. Naproti tomu ze strany některých ostatních členů rodiny zaznívaly nevýhody jako nedostatek soukromí, zasahování do osobních záležitostí, vzájemné neshody. Jedním ze závěrů k zamyšlení

je, že mladší generace žije díky výminku zpravidla ve větších prostorách, někdy i lepších, které v podstatě poměrně snadno nabyta tím že, byť s jejich souhlasem, odstěhovala svoje rodiče mimo místo, které celý život budovali a v podstatě v něm celý život žili. Nabízí se, možná nadnesená, otázka, zda mají tito lidé vůbec právo na to, hovořit o nějakých nevýhodách, když tak snadno přišli k hotovému a když sami přiznali, že jim rodiče pomáhají. Samozřejmě zde opomímám ostatní fakta zjištěná výzkumem, například to, že senioři sdělili, že jim děti pomáhají, že se de facto nemusí starat o dům, že větší finanční náklady vynakládá mladší generace rodiny, a že se senioři necítí sami a jsou vlastně takhle spokojení.

Druhým mým názorem je, že pokud senioři celý život žili ve své domácnosti, kterou pak přenechali dětem, není jejich zasahování a snaha podílet se na ní logickým důsledkem? Musí být přece těžké něco, co člověk celý život buduje, někomu předat. Byť se jedná o vlastní děti. Není potom tato snaha seniorů, prezentována ze strany mladých jako nedostatek soukromí a zasahování do osobních záležitostí? Právem lze namítnout, že pokud něco opravdu přenechat nebo svěřit chci, musím se smířit a souhlasit s tím, že „obdarovaný“ si může s danou věcí nakládat, jak uzná za vhodné. V opačném případě jsem na to neměl přistoupit. V některých rodinách je to tradice. Ale co když je v tomto ohledu na seniory vyvíjen tlak? Například tím, že jako staří a ve dvou už nepotřebují tolik prostoru, nebo tím, že se automaticky předpokládá, že mladým uvolní své místo. Ostatně jak popisuje celá řada autorů, Vidovičová, Schirmacher, Zavázalová a další, děje se to i ve společnosti, proč by tomu tak nemohlo být i v rodině?

K tomuto zamyšlení mě přiměla odpověď R2 z rodiny 2, která uvedla, že žádné velké nevýhody ve společném bydlení nejsou (viz. Tabulka 1.2). Senior v této rodině nespatořoval žádné nevýhody ve společném, ale de facto odděleném bydlení. Z členů rodiny uvedl nevýhody tohoto bydlení každý (viz. Tabulka 2.2). V případě výhod a nevýhod společného bydlení se nenašel ani jeden respondent, který by nespatořoval ve společném bydlení výhody. Nejčastěji uváděnou odpovědí byla vzájemná pomoc. Pokud respondenti uváděli nevýhody, záleželo to také na tom, v jakém vztahu byli ke starší generaci v rodině. Jestli se jednalo o syna, dceru, vnoučata nebo o snachu či zetě. Ti posledně zmiňovaní uváděli nevýhody častěji, ale nebylo to pravidlem. Jak jsem již

uvedla výše, senioři jsou dle výzkumu se společným bydlením s ostatními členy rodiny spokojeni. Často zmiňovanou výhodou ze strany seniorů bylo, že se necítí sami, není jim smutno, mají větší pocit bezpečí, že o ně bude postaráno, pokud by se jim něco stalo. Je zde vidět, že pro seniory jsou důležité vztahy v rodině. Potvrzují to také Dlabalová a Klevetová, podle nich pro seniora měla a má význam rodina a bezpečné rodinné zázemí.

Z výzkumného souboru, byli 2 senioři, kteří žili společně se svými vnučkami v panelovém domě. Z pohledu výzkumníka bylo těžší shánět respondenty z řad seniorů, kteří žijí ve městě s někým z rodiny v bytě. Myslím, že je dnes tento způsob soužití mladší a starší generace v jednom bytě ve městě spíš ojedinělý a také komplikovanější pro obě generace. Senior rodiny 7, který žije se svoji vnučkou v bytě, uvedl, že s bydlením je spokojený, ale komplikovanější je to s používáním sociálního zařízení. (viz. Starší generace rodiny 7) Žena z rodiny 3, která také bydlí s vnučkou v bytě, žádné nevýhody nesdělila. Je to možná z toho důvodu, že je přes týden v bytě sama. Celkově na mne tito respondenti působili, že si dávali větší pozor, na to, co mi sdělovali. Byli více uzavřenější a méně přístupnější, než ostatní senioři. Osobně mi přijde, že tento druh společného bydlení je oproti výše popsanému způsobu diametrálně odlišný. Například z hlediska soukromí. Pokud s někým sdílíte v podstatě veškerý prostor bytu kromě jednoho pokoje, tak jak to bylo u respondentů, jste vlastně spolu v nepřetržitém kontaktu a daleko hůř se musí hledat prostor pro čas strávený sám se sebou. Jak uvádí Zavázalová (44) žádoucí je soužití všech členů rodiny na demokratických principech, solidaritě a především lásce. Jsem toho názoru, že tento způsob bydlení může být zdrojem celé řady konfliktů a nepříjemností, které mohou celkově zkomplikovat rodinné a mezigenerační vztahy. Obě mladší generace respondentů v těchto rodinách uváděly jako nevýhody nedostatky soukromí. (viz. Tabulka 1.3; Tabulka 1.7) Do této kategorie lze také zařadit rodinu 4, kde senior žije společně s ostatními členy rodiny v rodinném domě a k dispozici má svůj pokoj. Rozdíl je, že tato rodina žije na venkově. Osmdesátiletá žena, která v této rodině žije, sdělila, že o nevýhodách nemůže být řeč. V otázce soukromí sdělila: ... „na tohle nejsem háklivá“... Je možné, že rozdíl v tomto typu bydlení ve městě a na vesnici spočívá ve více příležitostech, čemu se mohou senioři

žijící na venkově věnovat. V případě seniora v rodině 4 se jednalo o zahrádku a domácí zvířata. Tyto možnosti mohou být nebo jsou v případě bydlení ve městě omezené. Navíc ve výpovědích seniorů byly často zmiňovány právě možnosti práce na zahradě a péče o domácí zvířata, s výjimkou těch seniorů, kteří žijí ve městě. Ze strany rodiny 4 spatřovala nevýhody pouze respondentka 3, která uvedla nedostatek soukromí. (viz. Tabulka 1.4)

Co se týkalo názorů mladší generace rodin na to, zda se domnívají, že jsou senioři se společným bydlením spokojeni, téměř všichni s dotázaných respondentů odpověděli ano či spíše ano. Ve dvou případech se jednalo o odpověď nevím (viz. Tabulka 1.4; Tabulka 1.5). Mladší člen rodiny 3 označil v tomto případě odpověď spíše ne, domnívá se tedy, že senior spíše není spokojený s jejich společným bydlením. (viz. Tabulka 1.3) V případě seniora byla odpověď zcela protikladná, 75letá žena uvedla, že s bydlením s vnučkou spokojená je. Při našem rozhovoru starší z členů rodiny často mluvila o svém vnukovi, který jí občas navštěvuje. Sdělila, že vnučku nechce se svými starostmi obtěžovat. Zde je patrný rozpor ve výpovědích, ke kterému v této otázce v ostatních rodinách nedošlo. Z jakého důvodu zvolila vnučka svoji odpověď, nelze jednoduše posoudit a ani soudit. Domnívám se, že pokud bych měla dělat v tomto případě závěry, bylo by nutné zohlednit celkové poměry v rodině, které jsou ale ryze soukromou záležitostí, do které mi nepřísluší zasahovat. Nicméně lze si utvořit představu na základě výpovědí obou generací (viz. Rodina 3)

Způsob bydlení, kdy senioři a mladší generace žili zcela odděleně, ale nedaleko od sebe, byl ve výzkumu zastoupen rodinou 6, kde respondenti obou generací žili v jedné ulici, každý ve svém domě. V rozhovoru se starší generací jsem s ohledem na oddělené bydlení zjišťovala, četnost návštěv ze strany mladší generace. Senioři se v odpovědi na tuto otázku shodli s ostatními členy rodiny, což mne mile překvapilo. (viz. Tabulka 2.6) Oba respondenti sdělují, že jsou s tímto stylem bydlení spokojeni. Respondentka 2 vyprávěla o zkušenostech z doby, kdy bydleli s mladší generací všichni společně, i s vnoučaty. Potom se oba manželé shodli, že si oddechli, když se mladí odstěhovali a řekli, že společně by bydlet nechtěli.

Oblast role seniorů v rodině zahrnovala otázky týkající se změny chování vůči

seniorům v rodině po jejich odchodu do starobního důchodu. Odpověď většiny respondentů starší generace na otázku zabývající se změnou chování vůči seniorům po jejich odchodu do starobního důchodu byla, že změny ze strany ostatních členů rodiny vůči nim po odchodu do důchodu nepocítili. V případě seniorů v rodině 4 a v rodině 6 tomu bylo naopak, v obou případech se jednalo o změny v kladném slova smyslu. Například osmdesátiletá žena z rodiny 4 sdělila, že jí děti začaly více hlídat, aby prý tolik nepracovala, že to není třeba. Senioři z rodiny 6 s úsměvem hovořili o tom, jak jejich děti měly radost, že budou mít klid, když už nebudou pracovat a že jim pomohou s vnoučaty. V případě mladší generace se také jednalo o změnu vnímání seniora v rodině v pozitivním slova smyslu. Nejmladší respondent z rodiny 4 uvedl, že po odchodu do důchodu se mu prarodiče více věnovali. Další z mladší generace, která se na rodiče dívá jinak od té doby, co jsou v důchodu, jsou členové rodiny 5. Respondent 3 uvedl, že na své rodiče dává větší pozor a R 4 má větší obavu o jejich zdraví. Poslední dvě odpovědi mohou mít skrytý význam. Jak uvádí Haškovcová (8), člověk vlastně s odchodem do důchodu automaticky v očích veřejnosti ztrácí svoji prestiž, protože v současném světě je uznávanou rolí být pracujícím. Je možné, že i tento model přejímáme nevědomky my všichni, protože jsme do toho tlačeni ze strany společnosti. Také se na seniory mnohdy pohlíží jako na osoby na okraji společnosti, které nemají peníze ani schopnosti se o sebe postarat, protože neumí jít s dobou. Ukazují to i některé výpovědi mladších respondentů. Bohužel to v některých případech není vyloučené.

S rolí seniora v rodině, dle mého názoru, nesouvisí pouze otázky zaměřené přímo na role, ale také otázky týkající se činností nebo povinností, které mají na starosti senioři, zda členové rodiny stojí o jejich radu či pomoc a zda si připadají v rodině potřební. Protože pokud je někomu svěřena nějaká činnost nebo má nějaké povinnosti, je u něj posilován pocit důležitosti a pozice v kolektivu, kterým může být i rodina a on má možnost se podílet na jejím chodu, spoluutvářet místo rodiny ve společnosti. I když se může zdát, že jde o banální věci, tak i toto má pro člověka velký význam a mohou např. u seniorů vézt k eliminaci či ke zmírnění následků, které může způsobit přechod ze zaměstnání do starobního důchodu, který probíhá ze dne na den. K nejčastějším odpovědím z řad seniorů patřila práce na zahradě, práce kolem drobných domácích

zvířat a domácí práce. Odpovědi se také lišily dle rodin a také mezi starší a mladší generací. Obě skupiny respondentů dostali 2 stejné otázky z této oblasti pro porovnání odpovědí, kde cílem bylo určit shodné odpovědi mezi oběma skupinami.

V rodině 1 uvedl 75letý muž, že má na starosti zahradu a domácí zvířata. Mladí, že mu s tím zatím nepomáhají. Jeho žena zase zmiňovala pomoc s vnoučaty a vaření. Členové mladší generace v této rodině byli však jiného názoru. Respondent 3 zmiňoval, že rodiče žádné povinnosti nemají, ale jako činnost uvedl, že pomáhají s vnoučaty. Respondentka 4 odpověděla, že rodiče žádné činnosti ani povinnosti na starost nemají. Je zde patrný rozdíl ve výpovědích. R3 uvedl žádné povinnosti, ale jeho otec se stará o zahradu, se kterou mu, dle jeho slov, nikdo zatím nepomůže. Nejedná se tedy v tomto případě také o povinnost? Nebo přinejmenším činnost, kterou popírá R 4? (viz. Tabulka 1.1) Nebo když senioři odpoví, že pomáhají s hlídáním vnoučat a sami sdělí, že v tom vidí ze své strany velkou pomoc. Kde je o tom zmínka ze strany mladší generace? Senioři tyto činnosti provádí rádi, to bylo z jejich rozhovoru patrné a nestěžují si. Ale jaké důvody vedou mladší generaci k těmto odpovědím? Možná obavy z nařčení, že své rodiče příliš využívají. Nebo je hlídání vnoučat bráno jako samozřejmost, pokud rodiče bydlí společně a „vlastně nemají co na práci?“ Senioři to samozřejmě, podle jejich výpovědí, dělají rádi, ale domnívám se, že stanovisko mladší generace by v tomto případě mělo být zcela opačné. Na otázku, zda si někdy mladší členové generace přijdou pro radu, odpověděli senioři, že hlavně syn. (viz. Starší generace rodiny 1) Senioři této rodiny si připadají potřební a se svými rolemi, které přirovnávají k poradenské, pomáhající a podpůrné jsou spokojeni. Ale chtěli by, aby se více posílila jejich poradenská role i v menších záležitostech.

V rodině 2 se starší i mladší generace v těchto otázkách plně shodla (viz. Tabulka 2.1). 74letá vdova se cítí být plně součástí rodiny, svoji roli přirovnává k podpůrné a pomáhající, dle jejich slov by na své situaci nic neměnila. Je takhle spokojená. Pro radu si k ní občas přijde zeť.

Starší člen v rodině 3 si připadá potřebný. V podílení se na chodu domácnosti se obě respondentky shodly. Starší žena se v rodině cítí potřebná a svoji roli popsala jako žádnou. Uvedla, že jí tato role vyhovuje. Má na to takový názor, že nikomu do věcí

nemluví, protože by to způsobilo konflikty (viz. Starší generace rodiny 3). O pomoc či radu vnučka nežádá, podle starší generace o rady nestojí. Mladší generace v této rodině sdělila na již dříve diskutovanou otázku domněnku, že její babička není spokojená s jejich společným soužitím. Je možné, že se v případě této domácnosti jedná o liberální (volné) soužití, kde je podle literatury (8) patrné zeslabení citových vazeb, neuvědomování si povinností ke starším a nerespektování jejich citových, fyzických a hmotných potřeb. V úvahu také připadá vynucené soužití. Také Pernerová (31) se ptá, jestli v současné rodině potřebujeme jeden druhého

V rodině 4 se všichni respondenti shodli v podílení se starší generace na chodu rodiny (viz. Tabulka 2.4). Činnosti, které má senior na starosti, jsou zároveň i jeho koníčkem. Svoji roli přirovnává 80letá žena k pomocné, přála by si, aby se její pomocná role více prohloubila. V rodině se cítí potřebná a je spokojená. Spokojenost respondentky spočívá pravděpodobně v tom, že i ve svých 80 letech je soběstačná a není úplně odkázaná na pomoc rodiny. (viz. Starší generace rodiny 4). To koresponduje s tvrzením Sýkorové v tom, že senioři si soběstačnosti cení, protože z ní čerpají pocit kompetence, užitečnosti, sebevědomí a sociálního uznání.

Senioři v rodině 5 přirovnávají své role k pomocné a poradenské a jsou s nimi spokojeni. Obě generace se shodly v participaci seniorů na chodu rodiny. V rodině si senioři připadají potřební. V případě rodiny 6, kde se jedná o oddělené bydlení, jsem předpokládala neshody v podílení se na chodu rodiny. Ke shodě v odpovědi došlo mezi seniorem a jeho vnučkou (viz. Tabulka 2.6) Na otázku, zda si připadají v rodině potřební, odpověděl R1 spíše ano, zatímco jeho žena spíše ne. Uvedla, že obě rodiny mají každá svůj život, a že je to tak dobře. Své role přirovnávají senioři k pomáhající a podpůrné. Starší muž sděluje, že by si přál zastávat roli poradenskou (viz. Starší generace rodiny 6) Se svými rolemi je generace seniorů spokojená. Rodina 7 zastoupená dvěma respondenty z každé generace měla shodné odpovědi v otázce participace seniorů. Senior přirovnal svoji roli k pomáhající, u které by si také přál její prohloubení, aby mohl být spokojený. V této odpovědi je patrný rozdíl ve vztahu ke sdělení všech respondentů seniorů. Všichni ze starší generace rodin sdělili, že jsou se svými rolemi spokojeni. I když si přáli některou roli posílit, nebo některou další zastávat, byli se svou

dosavadní rolí spokojeni, kromě seniora rodiny 7, který uvedl, že spokojený s rolí by byl teprve tehdy, až by došlo k jejímu posílení. Dále respondent uvedl, že moc potřebný si již nepřipadá, někdy mu přijde, že je spíš na obtíž. Sdělil, že je to ubývajícími silami. Zde se opět potvrzuje tvrzení Sýkorové, které bylo zmíněno také ve spojitosti se seniorem v rodině 4. Role seniorů v rodině je odlišná vůči jejich dětem a vůči vnoučatům. Senioři často v rozhovorech mluvili o svých vnoučatech, hovořili o jejich úspěších a kladných vlastnostech. Podle Zavázalové (44) se role prarodiče mění v poslední době nejvíce a děje se tomu tak na základě vyšší pravděpodobnosti dožití. Prarodiče mohou ve vztahu k vnoučatům zastávat různé role, tak jak je uvádí Mikšovská (21).

Součástí dotazníku mladší generace byla otázka týkající se očekávání spojených s odchodem do důchodu. V odpovědích na otázku, zda by se respondenti dokázali ztotožnit s některou z nabízených možností (viz. Příloha 9.1 Dotazník pro členy rodiny) byly stejnou měrou zvoleny možnosti obavy z odchodu do důchodu,... a na odchod do důchodu se těším Literatura (8) uvádí, že pokud mají lidé do důchodu daleko, zpravidla se na něj těší. Když se však tato situace přiblíží, začnou se jí všemožně bránit. Podle Pacovského (30) a Holmerové (11) záleží v případě odchodu do důchodu na předchozích adaptačních schopnostech, které člověk uplatňoval celý život. Tři respondenti odpověděli, že o důchodu ještě nepřemýšlí.

Na základě sdělení seniorů byly zodpovězeny dílčí výzkumné otázky spadající do kvalitativního výzkumu, které byly pro větší přehlednost zpracovány také ve výzkumné části pro každou starší generaci jednotlivě. Prostřednictvím dílčích otázek byla zodpovězena hlavní výzkumná otázka. Ze shrnutí všech odpovědí seniorů vztahujících se k dílčím výzkumným otázkám lze odpovědět. V případě DVO 1) *Jakou roli mají senioři ve své rodině?* Na základě vyhodnocených dat jsem došla k závěru, že senioři sami sebe hodnotí jako pomocníky a poradce a že se svými činnostmi a povinnostmi podílí na chodu rodiny. Na základě odpovědí mladších generací lze dodat, že také souhlasí s rolemi, které popsali jejich rodiče.

DVO 2) *Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?* Na základě výpovědí seniorů lze na tuto dílčí výzkumnou otázku odpovědět kladně, ano senioři jsou

spokojení se svojí rolí v rodině.

Součástí výzkumu byla otázka *Jaké veřejné mínění, podle Vašeho názoru, panuje o seniorech v České republice?*, která byla položena oběma skupinám respondentů.

V odpovědích generace seniorů se často objevovalo hodnocení jejich osobní finanční situace. Musím říct, že mě překvapilo, že senioři hodnotili svoji situaci kladně. Několikrát se také zmínili, že jejich situace je lepší, než když pracovali. Ale také připouštěli, že je to v souvislosti se společným bydlením s rodinou. Co se týká odpovědí vztahujících se přímo k položené otázce, zajímavě odpověděla žena starší generace z rodiny 2. Při rozhovoru mi sdělila, že mínění o seniorech je rozdílné dle věku. „Mladí mezi 20 až 30 lety se na staré lidi dívají nepotřebně, odmítají je. Ti kolem padesátky a starší už lépe, protože se ke stáří přibližují a tak nás začínají přijímat“...

Dle názoru respondentky starší generace z rodiny 5 se společnost domnívá, že: ...

„nejlepší by bylo, aby staří brzy umřeli.“ Senioři rodiny 6 se domnívají: ... „mladí o nás nemluví lichotivě...“ „je to hlavně proto, že nás nepotřebují.“

Mezi zajímavé názory mladší generace patří ... „v tomto věku již nemají starosti s bydlením, a pokud mají děti, které se o ně dokáží postarat, mohou prožít klidné a spokojené stáří.“ Dle Sýkorové senioři upřednostňují péči svých blízkých před péčí institucionální, která nedokáže dostatečně zajistit ochranu soukromí. V tomto případě je ale podmínkou, jak uvádí Jarošová (13), aby rodina chtěla, uměla a mohla pečovat o seniora.

Názory dvou nejmladších respondentů na veřejné mínění o seniorech: „Na seniory se veřejnost netváří příliš vstřícně, myslím, že jsou spíše na obtíž.“ „Zabírají místo mladým, staromódní, neschopni se naučit zacházet s novými technologiemi, neustále kritizující mládež“..... „dnes se přestává pohlížet na babičky jako na automatické chůvy.“

Domnívám se, že každý tento názor prezentuje i mínění jednotlivých respondentů mladší generace o seniorech. Vidovičová (42) uvádí, že v současné době se hovoří o demografické panice, což je pojem, který odkazuje k označování vybraných skupin, osob, nebo podmínek jako hrozby pro společenské hodnoty a zájmy. Základním

argumentem v procesu demografické paniky je, že stárnutí se stává obětí beránkem procesu racionalizace státních výdajů. Aby bylo možné tuto pozici státu legitimizovat před veřejností, je stárnutí představeno jako vysoce nákladná sociálně - ekonomická položka. Toto je v médiích často prezentovanou, patřičně zabarvenou zrekonstruovanou sociální realitou. Jaký to pravděpodobně podporuje přístup společnosti k seniorům?

Nepopíratelným faktem je, že lidstvo stárne a také, že politici zatím tomuto tématu nevěnují dostatečnou pozornost. S touto nečinností jde ruku v ruce generační válka, kterou popisuje Frank Schirrmacher jako válku, která je tou nejstarší a zároveň tou nejmodernější ze všech válek. Nejstarší proto, že je programovaná biologicky. Je nejmodernější, protože ji lidstvo vede již tisíciletí jako psychologickou válku, válku slov a ponižování. V této válce mladí zabíjejí staré prostřednictvím výlučně jazykových a názorných prostředků. Myslím si, že staří lidé to neměli jednoduché v žádné době a že v současnosti se vytrácí slušné a lidské chování ze všech sfér našeho života. Rozdíl však vidím v tom, že stárnutí čeká nás všechny. Děťmi už nikdy nebudeme, ale seniory jednou budeme všichni. Proto by se společnost měla zamyslet, jaké si vlastně vytváří podmínky ne pro „nějaké staré lidi“, ale pro svoje stárnutí.

6. Závěr

V práci byla stanovena hlavní výzkumná otázka: *Jak charakterizují senioři svoji roli v rodině a jsou s touto rolí spokojeni?*, jako součást kvalitativního výzkumu, která byla zodpovězena pomocí dílčích výzkumných otázek.

Ze shrnutí všech odpovědí seniorů vztahujících se k dílčím výzkumným otázkám lze odpovědět. V případě DVO 1) *Jakou roli mají senioři ve své rodině?* Na základě vyhodnocených dat jsem došla k závěru, že senioři sami sebe hodnotí jako pomocníky a poradce a že se svými činnostmi a povinnostmi podílí na chodu rodiny. Na základě odpovědí mladších generací lze dodat, že také souhlasí s rolemi, které popsali jejich rodiče. DVO 2) *Jsou senioři se svojí rolí v rodině spokojeni?* Na základě výpovědí seniorů lze na tuto dílčí výzkumnou otázku odpovědět kladně. Ano, senioři jsou spokojeni se svojí rolí v rodině.

Na základě dílčích výzkumných otázek došlo tedy ke zodpovězení hlavní výzkumné otázky *Jak charakterizují senioři svoji roli v rodině a jsou s touto rolí spokojeni?* se závěrem, že senioři své role nejčastěji charakterizovali jako pomocnou, podpůrnou a poradenskou. Se svými rolemi v rodině jsou senioři spokojeni. Z výsledků výzkumu vyplynula hypotéza, že mladší a starší generace se vzájemně potřebují.

Co se týká kvantitativní části výzkumu, podařilo se naplnit cíl, kterým bylo: *Zjistit, zda se shodují názory ostatních členů rodiny s názory seniorů v otázkách vztahujících se k roli seniorů v rodině.* Hypotéza, stanovená k tomuto cíli: *Názory ostatních členů rodiny se v otázkách vztahujících se k roli seniorů v rodině shodují s názory seniorů* byla potvrzena z toho důvodu, že většina odpovědí spadající do oblasti role v rodině byla u starší a mladší generace shodná.

Problematika stárnutí generace se v současné době dostává do popředí, protože se mění struktura společnosti. Role seniora v rodině ovlivňuje jeho postavení ve společnosti i obráceně. V dnešní přetechizované společnosti je důležité tyto vzájemné vazby posilovat.

Závěry výzkumu reflektují, jak senioři vnímají svoji roli v rodině. Mohou tak napomoci zdravotně sociálním pracovníkům, a nejen jim, pochopit důležitost a význam rodinného zázemí a naučit je, jak posilovat a pozitivně ovlivňovat roli seniorů v rodině.

7. Seznam použitých zdrojů

1. DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1999. 128 s. ISBN 80-7178-249-1
2. DIMITROVÁ, Michaela. *Demografické souvislosti stárnutí* [online]. 2007 [cit. 2009-01-13]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100067s_Starnuti.pdf>
3. DLABALOVÁ, Irena - KLEVETOVÁ, Dana. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9
4. DRAGOMIRECKÁ, Eva – SRNEC, Jan. O “odpolední života” – 1. část. *Revue 50 plus*, 2008, roč. 4, č. 12, s. 34-35.
5. DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. Úspěšné stárnutí – užitečné rady na cestě ke stáří. In: *Sborník V. mezinárodní konference PROBLEMATIKA – GENERACE 50 PLUS*. České Budějovice: ZSF JCU, 2008. s. 115-121. ISBN 978-80-7394-100-0
6. GJURIČOVÁ, Šárka - KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie, systemické a narativní přístupy*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2003. 184 s. ISBN 80-247-0415-3
7. GLOSOVÁ, Dagmar et al. *Bydlení pro seniory*. Brno: ERA, 2006. 179 s. ISBN 80-7366-057-1
8. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 416 s. ISBN 80-7038-158-2

9. HATÁR, Ctibor. *Inštitucionálna edukatívna starostlivosť o seniorov v Slovenskej republike*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška v Prešove, 2005. 104 s. ISBN 80-8050-821-6
10. HOLMEROVÁ, Iva et al. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. Praha: Gema, 2002. 110 s. ISBN neuvedeno
11. HOLMEROVÁ, Iva. *Aktivní stárnutí* [online]. 6.3.2006 [cit. 2009-02-25]. Dostupné z: <http://www.geriatrickarevue.cz/pdf/gr_06_03_06.pdf>
12. HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství rodina a stáří v dějinách Evropy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 480 s. ISBN 80-7038-011-X
13. JAROŠOVÁ, Darja. *Péče o seniory*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. 96 s. ISBN 80-7368-110-2
14. KALVACH, Zdeněk et al. *Geriatric a gerontologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. 864 s. ISBN 80-247-0548-6
15. KLEVETOVÁ, Dana. Člověk a stáří. *Vital plus*, 2008, roč. 2, č. 3, s. 30.
16. KOCIOVÁ, Kamila – PEREGRINOVÁ, Zuzana. *Fyzioterapia v geriatricii*. 1. vyd. Martin: Osveta, s.r.o., 2003. 63 s. ISBN 80-8063-132-8
17. KOVAL, Štefan. *Antropologický rozmer epidemiologie staroby*. 1. vyd. Košice: PonT, s.r.o., 2001. 178 s. ISBN 80-967611-3-7
18. KOVAL, Štefan. *Týranie starých ľudí*. 1 vyd. Košice: PonT, s.r.o., 2001. 148 s. ISBN 80-967611-2-9

19. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2001. 280 s. ISBN 80-7178-551-2
20. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8
21. MIKŠOVSKÁ, Jana. Role prarodičů ve výchově vnoučat. *Generace*, 2008, roč. 10, č. 1, s. 12-13. ISSN 1213-7626
22. MINIBERGEROVÁ, Lenka – DUŠEK, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. 1. vyd. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006. 67 s. ISBN 80-7013-436-4
23. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Kvalita života ve stáří. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012* [online]. 14.1.2009 [cit. 2009-02-26].
Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6129/brozura_stari_CZ_9.pdf>
24. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1999. 251 s. ISBN 80- 85850-75-3
25. MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost, Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2002. 208 s. ISBN 80-7178-624-1
26. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8

27. MRÁZOVÁ, Romana. *Antiaging – prevence, léčba, nebo výchova současné populace?* [online]. 11.2.2007 [cit. 2009-02-25].
Dostupné z: <http://www.geriatrickevue.cz/pdf/gr_07_02_11.pdf>
28. MURPHY F., Robert. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1998. 267 s. ISBN 80-85850-53-2
29. ONDERKOVÁ, Alice – KALVACH, Zdeněk. *Stáří, Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*. Praha: Galén, 2006. 44 s. ISBN 80-7262-455-5
30. PACOVSKÝ, Vladimír. *Geriatric, Geriatrická diagnostika*. 1. vyd. Praha: Scientia Medica, s.r.o., 1994. 152 s. ISBN 80-85526-32-8
31. PERNEROVÁ A., Rotraud. *Tabu v rodinné komunikaci. O čem se v rodinách nemluví, ač by to bylo užitečné*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2000. 168 s. ISBN 80-7178-363-3
32. PICHAUD, Clément et al. *Soužití se staršími lidmi: praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1998. 156 s. ISBN 80-7178-184-3
33. RABUŠIC, Ladislav – VOHRALÍKOVÁ, Lenka. *Čeští senioři včera, dnes a zítra* [online]. 2004 [cit. 2008-10-09].
Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf>
34. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem, vývojová psychologie*. 2. přepracované vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7

35. SCHIRRMACHER, Frank. *Spiknutí metuzalémů, Stáří má zelenou!*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2005. 208 s. ISBN 80- 242-1496-2
36. SRNEC, Jan – DRAGOMIRECKÁ, Eva. O “odpolední života” – 2. část. *Revue 50 plus*, 2009, roč. 5, č. 1, s. 34-35.
37. STUART - HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2
38. SULLERTOVÁ, Evelyne. *Krize rodiny*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 61 s. ISBN 80-7184-647-3
39. SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří, kapitoly z gerontosociologie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5
40. ŠŤASTNÁ, Pavla – ŽIŽKOVÁ, Blanka. Domácí násilí páchané na seniorech. In: *Sborník III. mezinárodní konference PROBLEMATIKA – GENERACE 50 PLUS*. České Budějovice: ZSF JCU, 2006. s. 66-76. ISBN 80-7040-903-7
41. TOPINKOVÁ, Eva. *Geriatric pro praxi*. 1. vyd. Praha: Galén, 2005. 270 s. ISBN 80-7262-365-6
42. VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6
43. VIDOVIČOVÁ, Lucie. *O ageismu* [online]. 2006 [cit. 2009-03-10]. Dostupné z: <<http://www.ageismus.cz/index.php?m=2&lang=cz#def>>

44. ZAVÁZALOVÁ, Helena et al. *Výbrané kapitoly ze sociální gerontologie*.
1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 97 s. ISBN 80-246-0326-8

8. Klíčová slova

Senior

Rodina

Role

Společnost

9. Přílohy

9.1 Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník pro seniory

Příloha 2 - Dotazník pro členy rodiny

Příloha 3 - Výběr z knihy Staří lidé

Příloha 1 – Dotazník pro seniory

- 1) Vaše pohlaví
- 2) Váš věk
- 3) Kolik let jste ve starobním důchodu?
- 4) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
- 5) Máte pocit, že se vůči Vám změnilo chování Vašich dětí (vnoučat) od té doby, co jste v důchodu?

Otázky 6), 7), 8) a 9) zodpovězte pouze pokud žijete společně s Vašimi dětmi (vnoučaty) a jejich rodinou

- 6) Pokud žijete společně s Vašimi dětmi (vnoučaty) a jejich rodinou, vyhovuje Vám společné soužití?
- 7) Pokud žijete ve společné domácnosti, máte pro sebe dostatek soukromí?
- 8) Jaké výhody, podle Vás, má Vaše společné soužití?
- 9) Jaké nevýhody spatřujete ve Vašem společném soužití?

Otázku 10) zodpovězte pouze pokud nežijete společně s Vašimi dětmi (vnoučaty) a jejich rodinou

- 10) Jak často Vás navštěvují Vaše děti a vnoučata?
- 11) Máte ve Vaší rodině nějaké povinnosti, nebo provádíte činnosti, které máte na starost pouze Vy?
- 12) Žádají Vás Vaše děti (vnoučata) o nějakou pomoc či o radu? pokud ano, jak často a v jakých záležitostech?
- 13) Připadáte si potřebný/potřebná ve Vaší rodině?
- 14) Jste s Vaší rolí v rodině spokojen/a?
- 15) Dokázal/a byste přirovnat svoji roli v rodině k některým z těchto?
 - a. vůdčí
 - b. poradenská
 - c. pomáhající
 - d. podpůrná
 - e. jiná (prosím dopište)

- 16) Jakou roli byste ve Vaší rodině chtěl/a zastávat?

- 17) Jaké veřejné mínění, podle Vašeho názoru, panuje o seniorech v České republice?

Příloha 2 – Dotazník pro členy rodiny

Dobrý den,

jmenuji se Lenka Hofbauerová a jsem studentkou Zdravotně sociální fakulty v Českých Budějovicích. Chtěla bych Vás požádat o vyplnění dotazníku, který mi bude drahocenným zdrojem informací k mé diplomové práci na téma Role seniora v rodině 21. století.

Dotazník je anonymní, odpovědi kroužkujte, u vyznačených otázek odpovídejte vlastními slovy.

Za vyplnění dotazníku Vám děkuji.

Lenka Hofbauerová

- 1) Jaké je Vaše pohlaví?
 - a) žena
 - b) muž
- 2) Váš věk?
 - a) 20- 35 let
 - b) 36- 45 let
 - c) 46 a více let
- 3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání
 - a) vyučen/a
 - b) středoškolské
 - c) vysokoškolské

Otázky 4), 5), 6) a 7) vyplňte pouze v případě, že žijete společně s Vašimi rodiči (prarodiči)

- 4) Jak dlouho žijete společně s rodiči (prarodiči)?
 - a) 0 - 5 let
 - b) 6 – 11 let
 - c) 11 a více let
- 5) Jaké výhody spatřujete ve vašem společném soužití?
 - a) možnost vzájemné výpomoci
 - b) možnost výpomoci rodičům
 - c) společné řešení problémů
 - d) finanční výhody
 - e) jiná odpověď (prosím dopište)
- 6) Jaké nevýhody spatřujete ve vašem společném soužití?
 - a) nedostatek soukromí
 - b) zasahování do Vašich osobních záležitostí
 - c) vzájemné neshody
 - d) jiná odpověď (prosím dopište)
- 7) Domníváte se, že jsou Vaši rodiče (prarodiče) spokojeni s vaším společným soužitím?
 - a) ano
 - b) spíše ano
 - c) spíše ne
 - d) ne
 - e) nevím

Otázku 8) zodpovězte pouze pokud nežijete společně s Vašimi rodiči (prarodiči)

- 8) Jak často navštěvujete svoje rodiče (prarodiče)?
- 9) Mají Vaši rodiče (prarodiče) nějaké povinnosti, nebo provádí činnosti, které souvisí s chodem rodiny?
- a) ano, jaké (prosím dopište)
 - b) ne
- 10) Domníváte se, že se na své rodiče (prarodiče) díváte jinak od té doby, co jsou ve starobním důchodu?
- a) ano, v čem (prosím dopište).....
 - b) ne
 - c) nevím
- 11) Jak na Vás působí představa odchodu do důchodu? Můžete se ztotožnit s některou z těchto možností?
- a) "Mám obavy z odchodu do důchodu, nevím, co mě čeká"
 - b) "Na odchod do důchodu se těším, bude to pro mě úleva"
 - c) jiná odpověď (prosím dopište)
- 12) Myslíte si, že se změní Vaše pozice v rodině po odchodu do důchodu?
- a) ano, v čem (prosím dopište)
 - b) spíše ano, v čem (prosím dopište)
 - c) spíše ne
 - d) ne
 - e) nevím
- 13) Napište prosím stručně, jaké si myslíte, že panuje veřejné mínění o seniorech v České republice?

Příloha 3 - Výběr z knihy Staří lidé

Upoutala nás kniha od Marie Damborské z roku 1947, jejíž titul „Staří lidé“ vystihuje, o čem vypráví. Její povídky hovoří o úctě i neúctě ke stáří. Ukazují, že problém přijetí starého člověka byl mnohdy velmi tíživý. Uvedeme několik konkrétních příkladů:

V povídce Vzpomínky si lze přečíst:

„Úcta ke stáří? Ta jako by už dávno byla pochovaná na Krchově,“ stěžoval si starý Bílek. „No není to v každé rodině. Kde rodiče vedli děti ‘ bázni a kázni, tam se dočkali aj oni dobrého stáří. Ale kde dávali špatný příklad, nemožú čekat nebe,“ rozkládal stařec. Zemánek, jemu se to mudrovalo. Syn-nádeník ani se škaredě nepodíval. A snacha? Když se vadila, tedy jen proto, že stařeček sedí zapocený pod kůlnou, kde fičí vítr. A druhé děti pravidelně pamatovaly, aby stařečka neměl jenom nejstarší syn. Bylo to krásné stáří, ale bohužel, málo bylo takových. Kde byla hodná dcera, byl „mrcha“ zeť. Kde byl vděčný syn, nestála snacha za mnoho a většinou kakabusili oba. Kde mlčely děti, trápili vnuci, a kde ti byli slušní, dělali peklo v domě stařečci.

„Já vždycky říkám,“ kázal starý Surýn. „Dyžje první svatba ‘ domě, majú se staří rodiče oběsit, aby mladí měli provázek pro štěstí do dalšího života. A kde to staří neudělají, je peklo.“

„Dříve bylo radostno stárnout,“ vzpomínal pan nadučitel. „Děti znaly své povinnosti k rodičům a přát výměnkářům smrt byl hřích. Dnes jsou staří přítěží a nejedno mladé oko sleduje lačně sípavý dech starečkův nebo stařenčin. Stáří pozbylo domova i chleba.“

V povídce Stařenka Vajbarka si lze přečíst:

„Stařenka Vajbarka vychovala osm dětí. Sedm žilo, poslední Uliška zemřela patnáctiletá. Jako vdova měla se Vajbarka co ohánět. Děti jedno za druhým jak dorůstaly šly do světa. Chlapci do učení, děvčata sloužit. Malá chalupa stařenčina padla na nějakou tu košili a sukni děvčatům, na Uliščiny souchotiny a pohřeb. Když nejmladší umírala, objímala matku jediná ze všech dětí neboť ‘ u nás v rodinách se nikdo nemazlí. Volala: „Mami, mamičko, nenechte mne umřít já vám všechno vynahradím já vám stáří

ozlatím.“

Prodala chalupu, půjčila si peníze a vypravila krásný pohřeb. Na pohřeb přijeli jen tři sourozenci nejbližší. Když se dozvěděli, co matka udělala, odjeli chladně. A pak přišlo pár dopisu, nejstarší syn psal, že myslel, že bude pamatovat z chalupy něco pro jeho děti, ale vy jste se stala marnotratnicí na stará kolena, utratit tolik na pohřeb. Nikdo se nezeptal, kam půjdeš mámo. Za krátký čas si Vajbarka uvědomila, že neztratila jen Ijlišku, ale i těch sedm živých. „Půjdeš k dětom, Francko“? ptala se Severinka. „A ke kterým“? dyt‘ na mě všechny zapomněly,“ tiše odpovídala.

„Ba, ba, dobře se říká, že jedna máma uživí deset děcek, ale těch deset, že neuživí jednu matku. Ale šak tě Pámbu neopustí.“ A neopustil. Chalupník Vincúch, široko daleko proslavený zloděj, si ji vzal k sobě, komůrku pro ni připravil. A tak našla druhý domov.

Zdroj: DLABALOVÁ, Irena - KLEVETOVÁ, Dana. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha:Grada Publishing, a.s., 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9